

Neumann Tibor

A GRÓF ÉS A HERCEG MAGÁNHÁBORÚJA

*(Szapolyai István és Corvin János harca a lipcsei hercegségért)**

Antonio Bonfini elbeszélése szerint az országban óriási megrökönyödést keltett, hogy Szapolyai István szepesi gróf, a Magyar Királyság nádora és a Szent Korona őre az 1493. őszi budai országgyűlés feloszlata után hirtelen ostrom alá vette és hamarosan elfoglalta Corvin János lipcsei, opavai és szlavón herceg bajmóci várát.¹ A kortársak tisztában voltak azzal, hogy a Nyitra megyei eseményekre nem tekinthetnek helyi konfliktusként, hiszen az ország két leggazdagabb főura között robbant ki viszály.² Az ostrom nem kis pikantériája volt az, hogy a politikai hatalmát és birtokait folyamatosan gyarapító Szapolyai nádor éppen egykori jótevője, a családját az ismeretlenségből felemelő Mátyás király (1458–1490) törvénytelen fia és örököse ellen szállt hadba, aki viszont húszévesen hiába volt királyi atyjának köszönhetően még mindig az ország legnagyobb birtokosa, amióta 1490-ben elveszítette a magyar trón reményét, eladósodott és egyre kilátástalanabb helyzetbe került.³ És noha olybá tűnhetett, hogy a pályája csúcsára ért idős gróf könnyedén legyúri majd a politikai lejtőn egyre lejjebb csúszó ifjú herceget, Szapolyai helyzeti előnyét jelentősen korlátozta a bajmóci agresszió utáni politikai hangulat, illetve az azt előidéző királyi udvar, élén a Magyarországon immár három éve uralkodó II. Ulászlóval (1490–1516).

Történetünk három főszereplőjének személyéből fakadóan a konfliktus, illetve annak továbbgyűrűzése jelentősen befolyásolta az 1490-es évek történéseit. Noha a bajmóci ostrom, valamint a nádor által 1496 elején Corvin János ellen vezetett lipcsei hadjárat ténye nem ismeretlen a hazai szakirodalomban,⁴ előzményeik s következményeik, illetve egyáltalán nem jelentéktelen mellékszálak eddig nagyrészt feltáratlanok maradtak. Tanulmányomban a rendelkezésre álló források nyújtotta lehetőségekhez mérten e szálak csomóit igyekszem kibogozni. Aligha meglepő módon az ország 1493–1496 közötti történetének minden fontos

* A tanulmány elkészítését a Bolyai János Kutatói Ösztöndíj (BO 00325/11/2. sz.) és az OTKA (K 100 749.) támogatta.

¹ *Antonius de Bonfinis: Rerum Ungaricarum decades I–IV.* Edd. [Iosephus] Fögel, B[ela] Iványi et L[adislaus] Juhász. Lipsiae 1936–1941. (a továbbiakban: Bonfini) V/III/105. – A történetíró tévesen Sombor névvel illeti a várat.

² Birtokvagyonuk táblázatos becslését l. *Engel Pál: A magyar világi nagybirtok megoszlása a 15. században.* In: *Engel Pál: Honor, vár, ispánság. Válogatott tanulmányok.* Szerk. Csukovits Enikő. Bp. 2003. 52.

³ L. a herceg mindmáig egyetlen életrajzát: *Schönherr Gyula: Hunyadi Corvin János 1473–1504.* Bp. 1894. passim.

⁴ L. elsősorban *Schönherr Gy.: Corvin i. m.* 202–203.

eseménye valamilyen módon kapcsolatba hozható a két főúr lokálisnak tűnő magánháborújával, az ennek során felsejlő főúri „klikkek” ismerete pedig több korabeli esemény — mint például az Újlaki Lőrinc herceg és szövetségesei elleni királyi hadjárat⁵ — valós okaira is jobban rávilágíthat.

A liptói hercegség

Corvin János már legkésőbb hatévesen, 1479-ben elnyerte királyi atyjától a liptói hercegi és a hunyadi grófi címeket,⁶ amelyeket — más hercegi titulusok mellett — haláláig viselt.⁷ Ezek kezdetben valóban csak címek lehettek, amelyeket Mátyás tartalommal akkor töltött meg, amikor 1482 tavaszán más váruradalmak mellett Jánosnak adományozta a Liptó megyei Likava, az Árva megyei Árva és a Hunyad megyei Hunyad várait,⁸ amelyekkel természetesen együtt járt Liptó, Árva és Hunyad megyék ispánsága is.⁹ Szinte bizonyos, hogy a király elképzelése szerint a likavai és árvai váruradalmak, illetve a két megye ispánsága alkotta eredendően a liptói hercegséget, amely ugyanakkor — mint összetartozó terület — a magyarországi forrásokban kizárólag János címében szerepel (*dux Liptovie/Liptoviensis*), egy 1490. évi itáliai követjelentés azonban konkrétan formában is említést tesz róla (*ducatus Liptovie*).¹⁰

Liptó és Árva megyék közös kormányzata, „perszonáluniója” nem minden előzmény nélkül alakult ki, eredete az 1450-es évekre nyúlt vissza. A két, addig külön ispánok alatt álló, egymással csupán szomszédos megye 1454-től a hírhedt lengyel zsoldosvezért, Komorowski Pétert uralta.¹¹ A más várak mellett Árvát és Likavát is megszerző főúr ráadásul valamikor 1468 februárja és 1469

⁵ A hadjáratról szóló monográfia – *Fedeles Tamás*: A király és a lázadó herceg. Az Újlaki Lőrinc és szövetségesei elleni királyi hadjárat (1494–1495.). (Szegei Középkortörténeti Könyvtár 27.) Szegei 2012. – szerencsés módon felment az alól, hogy a délvidéki konfliktus had- és eseménytörténeti részleteivel foglalkozzák.

⁶ *Schönherr Gy.*: Corvin i. m. 21., *Kubinyi András*: Mátyás király (Tudomány–Egyetem). Bp. 2001. 112–113.

⁷ Igaz, a grófi címet az opavai, majd a szlavón hercegi cím megszerzését követően érthető módon igen ritkán használta, főként, hogy egy ideig (talán 1490 októberétől 1493 júniusáig, vö. DL 37 679.) a hunyadi ispánság nem is volt a kezén. L. pl. 1494. febr. 23.: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL), Diplomatikai Fényképgyűjtemény (a továbbiakban: DF) 215 904. (*comes perpetuus de Hunyad*).

⁸ 1482. ápr. 8.: MNL OL, Diplomatikai Levéltár (a továbbiakban: DL) 37 652. (Hunyad), ápr. 9.: DL 37 655. (Árva), DL 37 656. (Likava), vö. *Schönherr Gy.*: Corvin i. m. 30.

⁹ *Kubinyi András*: A megyéispánságok 1490-ben és Corvin János trónörökösödésének problémái. Adatok a veszprémi püspök örökös főispánsági joga felfüggesztéséhez. A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 16. (1982) Veszprém 1983. 171.

¹⁰ Magyar diplomáciai emlékek Mátyás király korából 1458–1490. IV. Szerk. Nagy Iván, Nyáry Albert. Bp. 1878. (a továbbiakban: Dipl. Eml. IV.) 166. – Vö. még uo. 196. (*Lipthovia e uno ducato*).

¹¹ *Engel Pál*: Magyarország világi archontológiája 1301–1457. (História Könyvtár, Kronológiák, Adattárak 5.) I–II. Bp. 1996. I. 99., 152. – Komorowski életpályájára l. *Grzegorz Żabiński*: Działalność braci Piotra i Mikołaja Komorowskich na Górnych Węgrzech w latach 1440–1457 (w świetle badań w archiwum Bardziowskim). *Studia Historyczne* 43. (2000) 3–25., *Uő*: Działalność braci Piotra i Mikołaja Komorowskich na Górnych Węgrzech w okresie rządów Macieja Korwina. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Prace Historyczne* 128. (2001) 79–92. (A tanulmányok ismeretért Stanisław Srokának tartozom köszönettel.)

márciusa között a cseh háborújára készülő Mátyás királytól — a Szapolyaiak szepesi örökös ispánságához (grófságához) hasonlító — főnemesi címet kapott: ő lett Liptó és Árva megyék örökös ispánja (*comes perpetuus comitatum Liptoviensis et de Arva*).¹² Noha Komorowski birtokait és ispánságait 1474-ben a király részben ostrommal, részben tárgyalások útján megszerezte,¹³ a régi állapotot, tudniillik a két megye elkülönülő kormányzatát — egy, a hadiállapotot követő átmeneti időszakot leszámítva — nem állította vissza: a két vár, illetve megye élére ispánként udvari lovagját, a magát az 1474. évi hadjáratban kitűntető Tárcai Tamást állította.¹⁴ Az egy kézben lévő, talán még a grófság friss emlékéit is őrző terület magától értetődően alkalmas volt arra, hogy Corvin János egyik első birtoka legyen, immáron hercegségként.

Tárcai helyére a két váruradalom 1482. évi eladományozásával Mátyás az addig szinte ismeretlen Abaúj megyei nemest, Cécei Kis Mátét nevezte ki. Régóta ismeretes, hogy Cécei ezt követően még számos megye ispánságát nyerte el királyától, valamennyit a Felső Rézséken, amivel jelentős kormányzati szerephez jutott Mátyás uralkodásának végén.¹⁵ Valószínűleg az árvai és likavai adománnyal egy időben lett Corviné és került Kis Máté kezére a király által az Ernuszt családtól korábban elvett szklabiniai váruradalom, amellyel régtől fogva összekapcsolódott Turóc megye ispánsága.¹⁶ Ez a megnövelt terület gya-

¹² A magyar szakirodalomban ismereteim szerint egyedül Kubinyi András tett említést Komorowski örökös ispánságáról, de megszerzésének idejét nem ismerte. L. *Kubinyi A.*: A megyésispánságok i. m. 170., *Uő*: Mátyás király i. m. 46. (Előbbi munkájában elképzelhetően tartotta, hogy a lengyel főúr magától kezdte el használni a titulust az 1450-es évektől, vagy Mátyástól kapta 1470 előtt, míg utóbbi helyen arra következtetett, hogy a címet Komorowski az 1460 elején kaphatta, amikor Jiskrával szemben Mátyás oldalára állt.) – Az időintervallumot Komorowski két ispánként kibocsátott oklevele adja meg, az elsőn (1468. febr. 3.: ŠA v Bytči, Zbierka listín no. 51., fekete-fehér fotója: DF 266 659.) még zöld, a másodikon (1469. márc. 1.: DL 64 886.) már vörös viaszból való pecsét látható. Utóbbi egyértelmű jele az először 1470. dec. 13-án említett és Kubinyi által is ismert (DL 63 244.) örökös ispánságnak. A kérdésről a középkori grófi címekről készülő tanulmányomban részletesebben szándékozom írni.

¹³ *G. Żabiński*: *Działalność II.* i. m. 88–89.

¹⁴ Tárcai liptói ispánságáról az első adatot 1476. aug. 27-ről ismerem (DL 65 338.), az utolsót 1480. jún. 4-ről (DL 73 073.). A Komorowski kiostromlását követően, 1474 nyaratól 1476 nyaráig kimutatható alispánok, Szentiváni István és Balázs (DF 259 229., DL 94 522., DL 64 890.) familiárisi kötődése bizonytalan, de mivel 1474 végén nem Tárcai, hanem az addigi turóci alispán és szklabiniai várnagy, Peck Pál a likavai kapitány (DL 94 514., regesztája: *Történelmi Tár* 1896. 523.), inkább utóbbira lehet gyanakodni. Ezt az átmeneti katonai kormányzatot támasztja alá az is, hogy két 1475. szeptemberi oklevél Tárcait Árva vár kapitányának (DL 69 057.) és udvari familiárisnak (DL 17 724.) nevezi. – Tárcai 1474. évi hadjáratban való részvételére ld. *G. Żabiński*: *Działalność II.* i. m. 88.

¹⁵ *Kubinyi A.*: A megyésispánságok i. m. 171.

¹⁶ Az Ernusztoktól való elvétel idejét Kubinyi András 1482-re tette (*Kubinyi A.*: A megyésispánságok i. m. 170–171.), és így az 1472-től turóci alispánként, majd 1474-től 1480-ig ispánként, valamint szklabiniai várnagyként/kapitányként feltűnő Peck Pált az ő emberüknek tekintette. Igaz, felvetett egy olyan lehetőséget is, hogy Peck „menet közben” lett az Ernuszt család emberéből királyi familiáris, hiszen 1470-ben biztosan Ernuszt kincstartó embere volt, 1479-ben viszont a király saját szklabiniai várnagyának nevezi őt (uo. 178., 40. jegyz.). Utóbbi lehetőség áll közelebb a valósághoz: egyfelől Peck feljebb már említett 1474. évi likavai kapitánysága, másfelől Ernuszt János lovászmester 1493. évi panasza — melyben azt állította, hogy a szklabiniai várat Mátyás király körülbelül húsz évvel korábban (tehát 1473–1474 körül) vette el apjától, az 1476-ban elhunyt Ernuszt János kincstartótól (DF 231 870.) — amellett szólnak, hogy Peck 1474-ben már királyi familiáris volt, és ekkorra az Ernusztok már elveszítették Szklabinját. Az tűnik tehát a leginkább valószínűnek, hogy

rapodott újabb várral és megyével valamikor 1486 decembere előtt, amikor kihalt az olasz származású (O)noffri család, és Nyitra megyei bajmóci várak a koronára szállt. Érdekes, hogy a háramlott jószágrol a király csak évekkal később, 1489-ben állított ki adománylevelet fia részére,¹⁷ Cécei ugyanakkor azonnal áttette az irányítása alatt álló terület központját az itteni impozáns várba, a király pedig a hagyományosan a nyitrai várral egybekötött nyitrai megyéispánságot is neki adta.¹⁸ Legkésőbb 1486-ra létrejött tehát egy négy megyéből álló tömb, amelynek élén Cécei állt. Hatalmát minden megyében egy-egy hercegi — illetve Corvin kiskorúságából fakadóan a valóságban királyi — váruadalom támasztotta alá, amelyet tovább erősítettek az 1480-as évek második felében megszerzett saját uradalmi, az elődjétől, Tárcai Tamástól vásárolt Liptó megyei Újvár, és az adományul kapott Turóc megyei Blatnica.¹⁹

Turóccal és Nyitrával ellentétben az 1485-től kezdve Cécei kezére kerülő kelet-magyarországi ispánságok (Sáros, Zemplén, Ung), noha ugyancsak egy összefüggő tömböt alkottak, nem voltak szomszédosak Liptó megyével: Cécei keleti és nyugati tömbjét többek között a lengyel korona és a Szapolyaiak birtokolta Szepesség választotta el egymástól.²⁰ Jóllehet ezt a területet a rajta lévő

Mátyás a stratégiai jelentőségű Szklabinyt éppen az 1474. évi hadjárat előkészítése közben vette át, és Peck mint szklabinyi kapitány (e címmel 1476-ban: DL 94 516.) vett részt Likava megvívásában, és lett annak rövid időre kapitánya. Így nem véletlen, hogy 1472 és 1474 között turóci alispán, 1474-től (egy 1475. évi kivétellel: DF 280 323.) viszont már ispán. — Mivel Peck — Tárcaihoz hasonlóan — 1480-ig mutatható ki ispánként (utoljára: DF 280 411.), így Liptó esetével megegyezően az 1480-as évek elejéről egyelőre nem ismerjük az ispán személyét. Cécei Kis Máté Turócbán először csak 1483-ban mutatható ki (Justh 324. sz.). – Kubinyi András egy másik tanulmányában azt írta, hogy az Ernusztok birtokait Mátyás 1472-ben vagy 1474-ben kobozta el. Mivel arra is utalt, hogy Ernuszt János kincstartói és báni tisztségét megtartotta, illetve 1474-től volt a család kezén Csáktornya és Sztrigó (*Kubinyi András*: Ernuszt Zsigmond pécsi püspök rejtélyes halála és hagyatékának sorsa [A magyar igazságszolgáltatás nehézségei a középkor végén]. Századok 135. [2001] 312–313.), magam inkább arra gondolok, hogy nem elkobzásról, hanem esetleg cseréről lehetett szó.

¹⁷ 1489. jún. 26.: DL 37 666., DF 273 258.

¹⁸ Kubinyi András helyesen gondolt arra, hogy Forgách Gergely 1486. decemberi alispáni feltűnése (DL 59 744.) — mivel ő 1490-ben Cécei mint nyitrai ispán beosztottja volt — azt jelenti, hogy már ekkor Cécei volt az ispán (*Kubinyi A.*: A megyéispánok i. m. 171.). A kép még tisztábbá válik az által, hogy Bajmóc koronára háramlását nem 1489-re, hanem jóval korábbra tesszük. Cécei ugyanis 1486 után, amikor nem Északkelet-Magyarországon tartózkodott, mindig Bajmócról keltezett (1487. ápr. 28., júl. 27., szept. 27., 1488. aug. 10., 1489. júl. 5., 1489. dec. 16. — 1486. szept. 25-én Szklabinján bocsátott ki oklevelet). Az okleveleket kibocsátójuk alapján l. az MNL OL digitális adatbázisában: A középkori Magyarország levéltári forrásainak adatbázisa. <http://mol.arcanum.hu/dldf/> (a továbbiakban: MNL OL Adatbázis). — A bajmóci vár háramlása tehát minden bizonnyal egybeesik a nyitrai megyéispánság megszerzésével. — Az Onoffrik kihalásának pontos időpontja egyelőre nem ismert. 1483 júliusában egy királyi oklevél „Bajmóci Onoffri néhai János fiai, néhai Albert, Imre és Onoffrius”-ról tesz említést, bizonytalanul hagyva azt, Imre és Onoffrius élt-e ekkor még (DF 273 193.). Imréről tudjuk azonban, hogy nem, 1480/81-ben halt meg (A Justh család levéltára 1274–1525. Közzéteszi Borsa Iván. [A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 20.] Bp. 1991. (a továbbiakban: Justh) 315., 321. sz.). Az 1489. évi, már idézett adománylevelével szerint a háramlás Onoffrius halálával következett be. — Ha megfordítjuk az érvelést, akkor pedig azt mondhatjuk, hogy mivel 1483. okt. 2. (DL 98 208.) és Forgács említett feltűnése között nem ismerjük a nyitrai ispánokat és alispánokat, nagy valószínűséggel az Onoffriak kihalása is 1483 és 1486 közé tehető.

¹⁹ Justh 353., 369., 372. sz., *Kubinyi A.*: A megyéispánok i. m. 173.

²⁰ *Kubinyi A.*: A megyéispánok i. m. 171., vö. *Tringli István*: Hunyadi Mátyás és a Perényiek. Levéltári Közlemények 63. (1992) 188–190.

várakkal (Sáros és Sztropkó) Corvin az 1490–1491. évi trónharcok során végleg elveszítette, így a továbbiakban kívül esnek vizsgálatunkon, magától értetődően merül fel a kérdés, vajon a kortársak az 1480-as évek végén a „liptói hercegség” meghatározás hallatán pontosan milyen területre gondoltak, azaz számolhatunk-e azzal, hogy az eredeti, liptói-árvai terület kiterjedése kibővült a Cécei irányítása alatt álló többi ispánsággal, illetve várral. A kérdés már csak azért is jogos, mivel Kis Máté magát mindvégig egyszerűen csak liptói ispánnak (comes *Liptoviensis*) nevezte,²¹ amely cím — lévén, hogy Liptó távolról sem a legfontosabb, bár bizonyára első ispánsága volt — egyértelműen a liptói hercegség irányítására utalt. Ezt kétséget kizáróan igazolja az az 1490. évi itáliai forrás is, amely Kis Mátét a liptói hercegség kormányzójának (*gubernator ducatus Liptovie*) nevezi.²² Mindez arra utal, hogy a Felső Részeken Corvin Jánosnak adományozott uradalmak és a velük járó megyésispánságok valamiképpen a liptói hercegség tartozékaivá válhattak, de — és elsősorban a keleti tömb várai — aligha lettek a hercegség szerves részei. Ezt látszik alátámasztani az a milánói hercegnek összeállított 1490. évi jelentés is, amely a következőképpen határozta meg a *Liptovia* fogalmat: ez Corvin egyik hercegsége, egy völgy a lengyel király határainál, sok erős és szép erődítménnyel és a herceg néhány várával. Utóbbiak a lengyel király egyik bárójáé (azaz Komorowskié) voltak, de hűtlensége miatt Mátyás elvette ezeket tőle, de végül megegyezett vele.²³ Kérdés persze, mennyire volt naprakész a jelentésben rögzített információ, de a leírás a liptói-árvai területre vonatkozik — legfeljebb még Turóc megyét, illetve Szklabinját és Céceinek történő eladományozásáig Blatnicát erőszakolhatjuk bele, ahol Komorowskinak szintén voltak érdekeltségei.²⁴

Az egészen a csontmezei csatában történő elestéig (1490. július 4.) Kis Máté által irányított nyugati tömböt az alábbiakban egyszerűsítve mégis liptói hercegségnek fogom nevezni,²⁵ mert az egyértelmű, hogy ezt követően is egy vártartományt alkotott, igaz, Cécei döntésének megfelelően ennek központja már Bajmóc lehetett és nem Liptó. Csontmező után Bajmócról tudjuk a legtöbb-

²¹ L. kiadványait a fent idézett adatbázisban. Vö. *Kubinyi A.*: A megyésispánok i. m. 171.

²² Dipl. Eml. IV. 166.

²³ 1490. máj. 8. Milánó: Liptovia e uno ducato del Duca Ziovanne, ma una vale fortissima alla confine del Re di Pollonia, et ha da molto belle et gagliarde fortezze, et alcune castelle di questo ducato furono de uno barone del Re de Pollonia. El Re per alcuni suoi demeriti gli le levo et dopoi resto daccordio et gli le pago — Dipl. Eml. IV. 196.

²⁴ Komorowski — éppen az örökös ispáni kinevezés után, 1469-ben — Liptó, Turóc és Árva megyék ispánja, és ekkor kapja meg zálogba Ernuszt Jánostól Blatnica várát: DF 259 319. — Mátyás 1470-ben váltotta meg a szintén lengyel Balicki Andrásról Szklabinját, és adta Ernuszt Jánosnak (DF 214 490.), így talán ekkoriban szűnhetett meg Komorowski itteni ispánsága. Blatnicára azonban igényt tartott még 1474 után is, és nem csak ő birtokolta haláláig (DF 259 326. — az utóbbi két adatot Horváth Richárdnak köszönöm), hanem az 1480-as években még fia, János is (Justh 337., 349. sz.). — Mivel Blatnicát Cécei Kis Máténak Mátyással együtt fia, Corvin is újadományul adta 1489-ben (DL 63 326. — Justh 369. sz., a regeszta *scilicet* olvasata *sed et-re* javítandó!), nem kizárt a vár eredendően a liptói hercegséghez való tartozása.

²⁵ Schönherr Gyula csak a Liptó megyei birtokokat Likava központtal vélte a hercegség területének (*Schönherr Gy.*: Corvin i. m. 176.), Kubinyi András azonban egy helyen Liptó, Árva és Turóc megyéket (*Kubinyi A.*: A megyésispánságok i. m. 171.), máshol a négy megyében elterülő négy várat (*Új*: Mátyás király i. m. 114.).

bet: az új uralkodó, Ulászló — érthető módon — rögtön trónra lépte után elszakította a vártól a nyitrai ispánságot.²⁶ Előbb a herceg képviselőjében Cobor Márton lett a várnagya, majd 1491 tavaszán Corvin több fontos várához — így Komáromhoz, Gyulához és Hunyadhoz — hasonlóan Bajmócot is az egykori kincstartó, Nagylucei Orbán egri püspök kezelésére bízta, aki familiárisa, Majtényi Rafael várnagy útján gyakorolt felette fennhatóságot.²⁷ Egy későbbi feljegyzésből tudjuk, hogy Majtényi egy alkalommal közel ezer forintot adott át „a lipői tartozékokból” (*de pertinentiis Lypthoviensibus*) és a herceg más javaitól Corvinnak.²⁸ A herceg az egri püspök halála után, 1491 októberében azonban felkereste és saját kezelésébe vette a várat.²⁹ Azt is fontos hangsúlyozni, hogy központi szerepéből, illetve uradalma kiterjedéséből és jövedelmei nagyságából adódóan³⁰ Bajmócot a herceg többé nem bocsátotta zálogba, szemben a másik három várral, amelyeket tartozásai fejében rendre familiárisainál kötött le: Likava talán már 1491-ben Bajnai Bot Andrásnak, Árva 1493 elején Haraszt Ferencnek került, míg Szklabinya — miután sikerült 1491-ben megváltani Cécei özvegyétől³¹ — ugyancsak 1493 elején a Poki testvérekhez került.³² Ebből adódóan a nádor támadása idején a herceg északnyugat-magyarországi birtokaiból egyedül Bajmóc maradt meg a kezén.

Bajmóc ostroma

A nádor lépése korántsem volt olyannyira váratlan, mint azt Bonfini leírásából gondolhatnánk. Kettejük nézeteltérése a herceg későbbi elmondása sze-

²⁶ 1491. júliusban Gúti Ország László főlovaszmester a nyitrai ispán (DL 59 809.).

²⁷ L. Majtényi 1491. máj. 7-i levelét, amelyben beszámol arról, hogy Corvin a várat Nagyluceinek adta át, de a várnagy, Cobor nem vonul ki addig Bajmócból, amíg nem kapja meg a herceg ügyeire fordított 1000 forintját. A levélíró egyértelművé teszi, hogy Nagylucei szerette volna megszerezni családjának a várat (DL 19 717.). — Ezt az ezer forintot még ez év végén az új várnagy fizette meg Majtényinek, aki aztán ugyancsak kötelezvényt kapott 1493-ban várnagy utódaitól, l. DF 279 388. (A forrás ismeretét Péterfi Bencének köszönöm.)

²⁸ *Thallóczy Lajos*: Jajcza (bánság, vár és város) története 1450–1527. Az oklevéltárat szerk. Horváth Sándor. (Monumenta Hungariae Historica, Diplomataria 40.) Bp. 1915. (a továbbiakban: Jajca) 88. — Sajnos a bejegyzés mellett nem áll dátum, de a kiadók dátumfeloldásai több helyütt tévesek.

²⁹ Nagylucei vélhetően 1491. okt. 9-én halt meg (*Neumann Tibor*: Győr és Eger között. Egy püspöki áthelyezés története. In: Erősségénél fogva várépítésre való. Tanulmányok a 70 éves Németh Péter tiszteletére. Szerk. Juan Cabello – C. Tóth Norbert. Nyíregyháza 2011. 358.), Corvin pedig már okt. 20-án Bajmócon volt (DF 227 557.). A herceg itineráriumát 1490 és 1493 között l. *Neumann Tibor*: A tatai vár és urai a Jagelló-korban. In: A diplomácia választóján. 500 éve volt Tatán országgyűlés. Szerk. László János. (Annales Tataiensis VI.) Tata 2010. 75–77. — Majtényi számára a nyugtalevelet Corvin nov. 23-án állította ki: DL 73 159.

³⁰ L. alább a táblázatot.

³¹ Cécei özvegye 1491. febr. 14-én Szklabinán keltez: DF 259 332. — Szklabinyai birtoklásából adódott, hogy második férje, Csulai György valamikor 1491. júl. 28. előtt turóci ispán volt: Justh 395. sz.

³² Bajnai Bot Andrásnak a herceg 1491. aug. 5-én először Szklabinját kötötte le 8000 forint zálogösszegben (DF 233 598.). Mivel Likava ugyanennyiért volt Bot kezén (l. alább), vélhetően végül ezt kapta meg Bot az összeg fejében. — Harasztinak Árvát 2000 forintos tartozása fejében adta át egy 1492. dec. 6-i megállapodás szerint, vélhetően 1493 tavaszán (DL 59 819.). — A Poki testvérek Szklabinya iktatásához 1493. jún. 8-án váltottak ki királyi iktatóparancsot, de az iktatást végül csak 1494 tavaszán hajtották végre (DF 259 306., DF 263 600.) Ugyanakkor Ermszt János 1493. febr. 1-jei panasz szerint ekkor már ők birtokolták a várat (DF 231 870.).

rint alapvetően arra ment vissza, hogy Mátyás király halála után, 1490 áprilisában Szapolyai úgy vállalta el Ausztria főkapitányságát, ha Corvin megígéri neki, hogy kiadásait és esetleges kárait megtéríti.³³ Nehéz megítélni, mennyire volt jogos a nádor követelése, már csak azért is, mert kétségtelenül az interregnum időszakának egyik nagy győztese volt: egyfelől a királyi tanács döntéséből ekkortól volt a kezén az észak-magyarországi harmincadok jelentékeny része, amely haláláig jelentős jövedelemmel ruházta fel.³⁴ Másfelől a királyné, Corvin és az országnagykok más javakat is Szapolyai kezére adtak az Ausztria védelmében felmerülő kiadások — várak erődítése és ellátása, zsoldosok fizetése és kártalanítása — ellentételezéseként, így 17 ezer forint zálogértékben a Corvinra bízott Kismartont és Fraknót,³⁵ és talán ugyanekkor ismeretlen összegben Ebenfurt várát is, amelyet 1490 júliusában többször is sajátjának mondott.³⁶ Átmenetileg az irányítása alá került Nagyszombat városa is.³⁷ És bár az ausztriai és Sopron megyei várak hamar visszakerültek osztrák kézre, illetve nyilván a kiutalt jövedelmek sem fedezték a főkapitány minden kiadását, Szapolyai ezeket az összegeket bizonyára az általa kezelt harmincadokra terhelte, amelyek kiváltására nem Corvin, hanem Ulászló király és a rendek voltak jogosultak.³⁸ Ennek ellenére bizonyos, hogy Habsburg Miksa római király 1490. nyári előretörése és Bécs visszafoglalása miatt komoly károk érték István grófort: bécsi házáat zár alá vették,³⁹ és állítólag befalazott vagy elásott kincseihez sem tudott többé hozzáférni,⁴⁰ nem beszélve a Bécs elvesztéséért öt okoló kortársak előtti tekintélyvesztéséről.⁴¹ Akár jogosak voltak azonban Szapolyai követelései, akár

³³ 1494. júl. 10.: *quamvis superiori tempore, post mortem scilicet et decessum condam ... domini Mathie regis ... spectabilis et magnificus dominus Stephanus de Zapolya, tunc comes perpetuus terre Scepusiensis, nunc vero etiam palatinus regni Hungarie predicti onus capitaneatus castris et civitatis Viennensis ceterorumque castrorum in tenutis ducatus Austrie ad singularem petitionem ipsius domini Iohannis ducis ea lege et sub tali promissione reassumpserit, ut quicquid dampni et expensarum idem dominus Stephanus exinde pateretur, id eidem plenarie solvere et recompensare idem dominus dux teneretur, tandemque idem dominus palatinus ibidem maxima dampna et expensas cum in pecuniis, tum etiam in rebus peressus fuit, et propterea concepta in ipsum dominum ducem gravi iniuria et dampna sua recuperandi ratione castrum ipsius domini ducis Baymocz vocatum in comitatu Nitriensi habitum ab hominibus eiusdem domini ducis vi abstulerit et alia etiam bona sua impugnare inceperit — DF 244 142.*

³⁴ 1490. júl. 25.: A Szapolyai család oklevéltára I. Levelek és oklevelek (1458–1526). Közreadja Neumann Tibor. (Magyar Történelmi Emlékek, Okmánytárak.) Bp. 2012 (a továbbiakban: Szapolyai oklt. I.) 181–182., aug. 17.: uo. 185., okt. 25.: uo. 186–187. stb.

³⁵ Jajca 71. — Vö. 1490. szept. 5.: Szapolyai oklt. I. 186. (*Here inn der Eysennstadt*).

³⁶ Ebenfurt birtoklásának jogcíme egyelőre nem világos, de két levélnek keltezésében is szerepel, hogy a vár a sajátja, l. 1490. júl. 20., 25.: Szapolyai oklt. I. 180–182.

³⁷ 1490. ápr. 27.: Szapolyai oklt. I. 175.

³⁸ Ennek jele az, hogy Szapolyai 1499. évi végrendeletében említi, hogy a nála lévő harmincadok összegéből korábban már húszezer forintot engedett el, és most ismét tíz-tíz ezret enged el a királynak, illetve a rendeknek. Szapolyai oklt. I. 257.

³⁹ 1490. aug. 15.: Szapolyai oklt. I. 184–185.

⁴⁰ Erre l. 1500. júl. 24.: DL 37 156., kivonata: *Böhmer, J. F.*: Regesta Imperii XIV. Ausgewählte Regesten des Kaiserreiches unter Maximilian I. 1493–1519. Bd. 1–4. Bearb. von Hermann Wiesflecker. Köln 1990–2004. (a továbbiakban: Reg. Imp.) 10 577. sz.

⁴¹ Erre utal Bonfini egy megjegyzése: *Cum Stephanus Sepusiensis ... nihil adhuc memorabile ibi gessisset, multos in timorem adduxerat, ne, sicut ante Austria, sic nunc per negligentiam Cassovia pelleretur — Bonfini V/II/88.*

nem, maga a herceg állította egy 1494. évi oklevélben azt, hogy korábban — vélhetően 1490 és 1493 vége között — záloglevelet állított ki a gróf részére, vélhetően a liptói hercegség mind a négy várát lekötve neki, de ennek részleteiről sajnos semmit sem tudunk.⁴²

A vélt vagy valós igényeken felül az 1492. márciusban nádorrá választott és egyre erősödő Szapolyai bizonyára ki akarta venni a részét a már addig is sokak által marcangolt, de még mindig hatalmas Corvin vagyon felosztásából. Erre maga Bonfini is utalt, amikor kiemelte, hogy a nádornak régóta fájt a foga az uradalmi szomszédságában lévő értékes várakra, sőt még azt is megemlítette, hogy nem csak jövedelmei miatt, hanem attól is tartott, hogy ha valamiféle háború törne ki, e várból sok kárt szenvedhetne el.⁴³ A célpont kiválasztását azonban nem csak a földrajzi közelség határozta meg, hiszen, miként már feljebb láttuk, 1493–1494 fordulóján Bajmóc volt a herceg egyedüli észak-magyarországi vára, így a nádor csak ezen hajthatta be követeléseit. A Turóc megyei Szucsány kastéllyal 1493 júliusában történt események ugyanakkor egyértelműen jelzik, hogy a Nyitra megyei vár csupán az első célpont volt, és a nádor tudatosan készült a hercegség összes erősségének a megszállására. A herceg Szklabinya várával szomszédos, a Liptói megye felé tartó Vág menti út mellett fekvő szucsányi kastélyt ekkoriban Kinizsi Pál temesi ispán zálogolásából Betlenfalvi Thurzó Teofil birtokolta. Midőn 1493 júliusának elején Kinizsi felkereste Trencsén megyei birtokait, a nádor meglátogatta őt Illava várában, ahol tárgyalásokat folytattak saját ügyeikről. A nádor ennek során tett említést Szucsányról, mint amely négy ország határán áll, és amelyből, ha az ellenség kezébe kerül, a környéknek jelentős károkat tudnának okozni, ahogy Mátyás király idejében is történt. Azt kérte tehát Kinizsitől, hogy vegye el a kastélyt Thurzótól, de ne eméssze magát a fenntartási költségek miatt, mert „én majd fenntartom és őrzöm a saját költségemen” — ajánlotta a nagylelkű nádor. Kinizsi teljesítette barátja kérését, magához hívatta Thurzót, majd — miután se kérésre, se fenyegetésre nem adta át a kastélyt — fogságba ejtette őt, végül csapataival megszállta Szucsányt.⁴⁴ A különös kérés egyértelművé teszi, hogy a nádornak szüksége volt egy olyan támaszpontra, ahonnan nem csak támadást tud intézni Szklabinya ellen, de egyben felügyelni is tudja a Liptóba vezető utakat.

Szucsány elfoglalása már csak azért is a bajmóci ostrom egyik előzményének tekinthető, mivel időben feltűnően egybeesik a gróf és a herceg közötti első ismert tárgyalások előkészítésének az idejével. A Siklóson tartózkodó herceg

⁴² Az előbb már idézett 1494. júl. 10-i oklevélben ezt olvashatjuk: *que scilicet castra, oppida et possessiones idem dominus dux prefato domino Stephano mediantibus litteris suis alioquin etiam prius in certa summa pecunie pignori obligasset* — DF 244142. — Az oklevélből nem derül ki, vajon mind a négy várra vonatkozott-e a zálogosítás, vagy csak a tartozékok nélkül említett Árva, Likava és Szklabinya várára.

⁴³ *Inter palatini oppida Corvini ducis castellum erat ... cuius potiundi mira palatinus iam pridem cupiditate flagrabat vel vectigalium et portiorum magnitudine et pagorum suorum presidio adductus vel certe, ne oborto aliquando bello magnis inde afficeretur incommodis, metu maxime perturbatus* — Bonfini V/III/106.

⁴⁴ A történetet Somi Józsa temesi ispán meséli el eskü alatti tanúvallomásában 1501-ben, dátum megadása nélkül: DL 24 780. — A találkozó ideje azonban biztosan tudható, l. 1493. júl. 5.: Szapolyai oklt. I. 211.

ugyanis 1493. július 31-én követi megbízólevelet állított ki a nádorhoz küldendő két familiárisa, Perneszi Imre és Gyulai János részére, ami igazolja, hogy legkésőbb 1493 nyarán Szapolyai már bizonyosan fellépett Corvinnal szembeni követeléseiivel. Az oklevélben a herceg kötelezte magát, hogy minden kibúvó nélkül be fogja tartani azt a megegyezést, amelyet „*specialis*”, azaz teljeskörű felhatalmazással küldött követei István nádorral kötnek meg — részletezés nélkül igen fontosnak minősített — ügyeikben.⁴⁵ A követek kiválasztása bizonyosan nem volt véletlen, hiszen mindketten jól ismerték Szapolyait. A nádor unokatestvére, Szapolyai Orsolya annak idején Perneszi Imre apjához, Pálhoz ment nőül, Gyulai János pedig e Pál leányának, egyszersmind Imre nővérének, Veronikának volt a fia,⁴⁶ és talán e — nem vér szerinti — rokonságnak köszönhetően az 1470-es években Tokajon provizorként szolgálta a Szapolyai családot.⁴⁷ A régi ismeretség ellenére a nyár végi, ősz eleji trencsényi tárgyalásokon⁴⁸ — a következők fényében — megegyezésre mégsem került sor.

Az őszi országgyűlés alatt az ország két legnagyobb birtokosa közötti viszály bizonyosan napirendre került, hiszen híre még a határokon túlra is eljutott.⁴⁹ A portyázó török csapatoktól elszennvedett, Európa szerte megdöbbenést keltő, 1493. szeptember 9-i udzbaini vereséget egyesek kifejezetten „István gróf” és a „magyar fattyú” torzsalkodásainak a számlájára írták.⁵⁰ A budai diéta a nádor további hatalomgyarapodását hozta, hiszen a rendek ekkor döntöttek úgy, hogy az addigi koronaőrök, Bátori András és Fodor István szerémi püspök, személynök helyére Bakóc Tamás egri püspököt, főkancellárt, illetve Szapolyait állítják, és át is adták nekik a korona őrzésére hivatott visegrádi fellegrádat.⁵¹ Az új koronaőrök személyének kiválasztását bizonyosan politikai alku előzte meg: míg Bakóc a király elsőszámú bizalmasa, „hatalmának alapzata” volt,⁵² addig ezen a nádor ezen az országgyűlésen is nyíltan fellépett a király — elsősorban a hadakozás hiányában megmutatkozó — erélytelen politikájával és

⁴⁵ 1493. júl. 31.: pro certis et arduis nostris negotiis disponendis — DF 260 142. — Vö. *Kubinyi A.*: Ernuszt i. m. 331.

⁴⁶ A rokoni kapcsolatokra l. *Neumann Tibor*: A Szapolyai család legrégebbi címere. Turul 84. (2011) 123–128., különösen 125. (23. jegyzet). Az itteni adatok alapján Gyulai János anyja bizonyosan nem Szapolyai Orsolya leánya; Imre esetében egyelőre csak vélelmezhető, hogy apja első, és nem második házasságából született.

⁴⁷ 1477. máj. 22.: Szapolyai oklt. I. 144–145.

⁴⁸ A nádor hónapok óta Trencsénben időzött, utolsó itteni keltezése: 1493. szept. 22.: DF 273 180. — Nem kizárt, hogy a tárgyalások időpontját jelöli az az 1493. szept. 12-én kelt oklevél, amelyet a bajmóci várnagy, Poki Péter magánügyében állított ki a nádor hivatala: *Horváth Richárd*: Győr megye hatóságának oklevelei (1318–1525). (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai, Források, feldolgozások 1.) Győr 2005. 104–105. (Az oklevelet *dicitur nobis* formulával szerkesztették, tehát Poki jelenléte csak gyanítható.)

⁴⁹ Az országgyűlésen bizonyosan részt vett Corvin is, l. 1493. okt. 27.: DL 37 683.

⁵⁰ 1493. nov. 10.: Reg. Imperii XIV/1. 2827. sz. (Az adat ismeretét Péterfi Bencének köszönöm.)

⁵¹ 1493. okt. 17.: DF 287 361., Bonfini V/III/89–90., 102. — Szapolyai nádor ezzel kapcsolatos, nov. 1-jén kelt kötelezvénye Iványi Béla regesztája (MNL OL Q 283. 11. doboz) alapján a bécsi Erdődy levéltárban található „Lad. 1. fasc. 1. no. 2.” jelzettel. Vö. *Iván László*: A visegrádi vár története a kezdetektől 1685-ig. Visegrád 2004. 200.

⁵² *Neumann T.*: Győr és Eger között i. m. 357.

tétlenségével szemben,⁵³ de már korábban is kimutatható ellentéte a királlyal és Bakóccal.⁵⁴ A gróf talán e sikerei hatására és egyre erősödő ellenzéki pozíciója miatt döntött úgy, hogy a Corvintól addig hiába követelt kárpótlás ügyében — elkerülve egy hosszúra nyúló pereskedést — fegyvert ragad.⁵⁵

Bajmóc élére Corvin 1491 végén — miután átvette azt a néhai Nagylucsei Orbán püspök emberétől — Poki Pétert nevezte ki.⁵⁶ A Győr megyéből származó Poki testvérek, Péter és Antal a herceg régi bizalmasai voltak. Mátyás uralkodásának végén királyi palotásként szolgáltak,⁵⁷ de Antal már ekkoriban feltűnt Corvin siklósi vára, illetve alispánként Baranya és Valkó megyék élén.⁵⁸ Atyja halála után a herceg a legfontosabb várak irányításában vette igénybe szolgálataikat: megtaláljuk őket Pozsony,⁵⁹ Komárom és Tata,⁶⁰ a szlavóniai Rakonok,⁶¹ végül ismét Siklós és Baranya megye,⁶² Zsámbék,⁶³ illetve Bajmóc élén. Corvin a trónharcok idején Pétert tudatosan Miksa, míg Antalt Ulászló oldalán tartotta.⁶⁴ Sokrétű szolgálatukat — egyikük feltűnik a herceg követeként és kezeseként is⁶⁵ — az állandó anyagi gondokkal küszködő herceg nehezen tudta viszonzni. Előbb, 1492 júliusában a herceg a zsámbéki uradalmat adta nekik örökbe, elcserélve azt a Somogy megyei laki kastélyra és Hetes mezővárosra,⁶⁶ majd hamarosan ezt kiváltva a lipthói hercegséghez tartozó és így Bajmóchoz közel fekvő Szklabinya várát adta a kezükre zálogjogon.⁶⁷

⁵³ Bonfini V/III/92–93.

⁵⁴ L. a Bátori István erdélyi vajda leváltása körüli nézeteltérést: *Horváth Richárd – Neumann Tibor: Ecsedi Bátori István. Egy katonabáró életpályája 1458–1493.* 124–125.

⁵⁵ Erre még Bonfini is utal: *corona regia cum Agriensi collega potitus preter omnium opinionem et contra suam dignitatem animum rebus novis intendit* — Bonfini V/III/105.

⁵⁶ 1491. nov. 23.: DL 73 159.

⁵⁷ 1490. febr. 18.: DL 19 628. — Vö. egy 1497. évi oklevéllel, amely szerint 1485 körül Poki Antal 300 királyi lovas élén hatalmaskodott: DF 263 559.

⁵⁸ Baranya élén 1482–1483-ban Porkoláb Antal néven szerepel (Horváth Richárd archontológiai gyűjtése). Valkóban Poki Kis Antal néven 1484–1485-ben mutatható ki, l. *Kubinyi A.: A megyésispánságok i. m.* 173.

⁵⁹ Péter 1491. máj. 28-ig lehetett pozsonyi várnagy, l. *Neumann Tibor: Békekötés Pozsonyban – országgyűlés Budán. A Jagelló-Habsburg kapcsolatok egy fejezete (1490–1492).* (Első közlemény). *Századok* 144. (2010) 352. (87. jegyzet).

⁶⁰ DF 263 621. (Antal mint egykori tatai és komáromi várnagy.)

⁶¹ 1491. szept. 9.: DF 231 919. (Antal)

⁶² 1492. jan. 16.: DF 260 400. (Horváth Richárd archontológiai gyűjtése), 1492. máj. 17.: DF 260 500. (Antal mint siklósi kapitány és várnagy), 1492. júl. 5.: DF 263 652. (Antal). — Poki Péter 1491. áprilisban Enyingi Török Ambrussal együtt Sziget várából hatalmaskodik Tolna megyében: DF 263 542.

⁶³ 1493. aug. 22.: DF 259 342. (Antal mint zsámbéki provizor.)

⁶⁴ 1490. okt. 10-én Ulászló király Poki Péter birtokait Miksához való csatlakozása miatt Corvinnak adományozza (DF 263 447.), aki egy hónappal később azokat Antalnak adja (DF 263 632.). 1491. ápr. 12-én Ulászló végül megkegyelmez Péternek (DF 263 514.), máj. 18-án pedig újadományt ad régi, Győr, Veszprém és Sopron megyei birtokaikra (DF 274 602.).

⁶⁵ Poki Antal mint Corvin kezes, 1491. aug. 5.: DF 233 598., mint követe, 1491. okt. 15.: DL 59 812. — A herceg egy gyűrűt ad Poki Antalnak, 1492. dec. 15.: DL 88 775.

⁶⁶ 1492. júl. 14.: DF 263 494., 1492. júl. 23.: ÖStA HHStA Erdődy Familienarchiv, Urkundenreihe 900.

⁶⁷ L. fent a 32. jegyzetet.

Bonfini leírása szerint a nádor pénzzel és különböző ígéretekkel igyekezett rávenni a bajmóci várnagyot — azaz Poki Pétert —, hogy adja át neki a várat.⁶⁸ Bajmóc és Trencsén közelsége miatt természetesen személyesen is tárgyalhattak a kérdéstről: Poki például 1493. szeptember 12-én vélhetően megfordult Trencsénben, talán a herceg követeit kísérte el.⁶⁹ Úgy tűnik, hogy ezt a tapogatózást, illetve a nádor terveit Corvin is hírül vehette, hiszen az országgyűlés után hirtelen úgy döntött, hogy leváltja Pokit a várnagyságról. December 18-án indította útnak a Somogy megyei Lakról újonnan kinevezett kapitányait, a helyzetet jól ismerő Perneszi és Gyulai, és bizonyára a nádor várható támadására tekintettel írta ekkor azt a bajmóci lakosoknak, hogy a készletek és a vár védelméhez szükséges dolgok felhalmozásában segítsék az új tisztségviselőket.⁷⁰ És itt érdemes átadnunk a szót az itáliai történetírónak, akinek elbeszélése szerint Poki akkor döntött az árulásról, amikor meghallotta, hogy várnagy utódai közelednek, és „elhatározta, hogy a várat fölszerelés, élelem és fegyver nélkül hagyja ott”, ráadásul „egyes ágyúkat földdel betömött, másokat vasszegekkel keresztülütött, a kutakat marhadöggel telehordva megfertőzte, minden holmit, ami az élethez kell, gondosan szétszórt, vagy tönkretett”. Mindezt megüzente a nádornak is, aki, amint Perneszi és Gyulai — valamikor 1494. január elején — megérkezett, azonnal körülvette seregével a várat. A rideg téli időben „összehordott törmelékből, földből körös-körül tornyokat rakott”, „a kastélyt folyamatos sánccal és árokkal vette körül”, és kihirdette, hogy senki sem nyújthat segítséget a várbelieknek.⁷¹ A védhetetlen körülmények közé került két kapitány hamarosan kénytelen volt tárgyalásokba bocsátkozni Szapolyai vezérével. 1494. január 23-án a nádor Trencsénben állította ki azt az oklevelet, amellyel megígérte Perneszinek és Gyulainak, hogy a vár átadása esetén — a kapitányaival már megkötött egyezség értelmében — holmijukkal sértetlenül elhagyhatják a várat.⁷² Az elkövetkező napokban meg is történt a vár átadása,⁷³ a két megcsalatott kapitány pedig Budára utazott, ahova hamarosan megérkezett a herceg is,⁷⁴ bizonyára, hogy hányattatott helyzetéről tárgyaljon a királyi udvarban. Mint majd látjuk, Poki Péter árulását sem Corvin, sem kapitányai nem feledték.

A hegyvesztett gróf és a tönkrement herceg

A bajmóci történéseknek Szapolyai szemszögéből két fontos következménye lett. Egyfelől családjának vagyona újabb értékes uradalommal gyarapodott,

⁶⁸ Bonfini V/III/107–108.

⁶⁹ L. fent a 48. jegyzetet.

⁷⁰ 1493. dec. 18.: DF 260 143. Vö. *Kubinyi A.*: Ernuszt i. m. 331. — A DF-fotón takarásban lévő keltezési helyet a Révay család levéltárában lévő eredetiről Erika Javošová (Slovenský Národný Archív, Pozsony) közölte velem, amit ezúton is köszönök neki.

⁷¹ Bonfini V/III/108–111. (Az idézett részek Kulcsár Péter fordításai: *Antonio Bonfini: A magyar történelem tizedei*. Ford. Kulcsár Péter. Bp. 1995. [a továbbiakban: Kulcsár ford.] 976–977.)

⁷² 1494. jan. 23.: Szapolyai oklt. I. 211–212. (DL 107 615.)

⁷³ 1494. márc. 21-éről már ismerjük is a nádor bajmóci kapitányát, Salzer Lőrincet: DF 250 011.

⁷⁴ 1494. febr. 12-én (*Schönherr Gy.*: Corvin i. m. 260.), febr. 23-án (DF 215 904, regesztája: Bártfa szabad királyi város levéltára 1319–1526. Összeállította Iványi Béla. I. kötet. 1319-től 1501-ig. Bp. 1910. [a továbbiakban: Bártfa] 3128. sz.) és febr. 27-én (DF 267 426., DL 20 161.) Budán bocsátott ki okleveleket.

amelynek területén ráadásul ezernél is több jobbágycsalád élt⁷⁵ — ezzel a herceg és a gróf vagyona között 1490-ben még megmutatkozó hatalmas szakadék csaknem teljesen eltűnt.⁷⁶ Ezért azonban Szapolyainak súlyos árat kellett fizetnie: számos jelből világosan látszik, hogy az addig is gyakran ellenzéki szerepben tetszelgő nádor és II. Ulászló kapcsolata végleg megromlott. Bonfini leírása szerint a bajmóci ostromzáról a Budán tartózkodó király is gyorsan értesült, és követe útján felszólította a nádort, hogy hagyjon fel a herceg elleni támadással: a nádor — talán időnyerési szándékkal — megígérte, hogy visszavonja csapatait, de ezt végül mégsem tette meg. A király második követét pedig addig nem bocsátotta el, amíg a védőkkel meg nem állapodott a vár átadásáról. Ez magától értetődően kimerítette a felségsértés büntetést, és a királyban s környezetében gyűlöletet keltett a nádor iránt, különösen ama félelem miatt, hogy a nádor által példázott „szabadosság” a többi főúr körében is követőkre talál.⁷⁷ Kérdéses volt azonban, hogy az eleve nagyon ingatag belpolitikai helyzetben az udvar mennyire tud érvényt szerezni akaratának s mennyire tudja a nádor befolyását korlátozni.

Talán nem tévedünk nagyot, ha az 1494. tavaszi (április 17 – május 7.) lőcsei Jagelló-csúcstalálkozó létrejöttében a bajmóci eseményeknek fontos szerepet tulajdonítunk.⁷⁸ A két szomszédos ország királyának, családjuknak és hatalmas kíséretüknek a Szepességbe — azaz a Szapolyaiak „felségterületére” — vonulása jelzésértékű lehetett a nádor számára.⁷⁹ Ezt maga is így érezte, és láthatóan mindent megtett, hogy a Kassáról kis körutazással Lőcse felé tartó uralkodót és kíséretét útközben a kezén lévő Sáros várában, majd Szepesváron bőkezűen megvendégelje, sőt az udvartartás ellátására Lőcsére is szállíttatott kétszáz hordó bort és egyéb élelmet.⁸⁰ Amint azonban híret vette, hogy az 1492. újévi eperjesi csatában általa legyőzött János Albert lengyel király (1492–1501) közeledik, elhagyta Lőcsét, mert feltámadt benne „az iménti lengyel háború óta érzett ellenszenv, *meg attól is tartott, hogy az uralkodó [Ulászló] neheztel rá Corvinus várainak elfoglalása miatt*”.⁸¹ A nádor jelenléte ugyanakkor elengedhetetlen volt a találkozóknál, mivel az 1490–1492 közötti magyar-lengyel harcok

⁷⁵ Az 1494/95. évi királyi számadáskönyv a nádor kezén Nyitra megyében az első évben 953, a másodikban 971 portát jelez. *Johann Christian Engel: Geschichte des ungarischen Reiches und seiner Nebenländer*. I. Band. Halle 1797. 29., 139. (Ez kizárólag a bajmóci uradalmat jelenti.)

⁷⁶ Vö. *Engel P.*: A magyar világi nagybirtok i. m. 15–16., 52.

⁷⁷ Bonfini V/III/112–116.

⁷⁸ A kongresszusra l. *Divéky Adorján*: Az 1494. évi fejedelmi kongresszus. Különlenyomat a Közlemények Szepes vármegye múltjából, V. évfolyam 1-ső számából. Lőcse, 1913., *Uő*: Újabb elmélet az 1494. évi lőcsei fejedelmi kongresszusról. *Századok* 54. (1920) 371–379. — A magyar király ápr. 6-án érkezett a városba és máj. 7-én hagyta el azt (*Divéky A.*: Az 1494. évi i. m. 5.), amit az ekkor kelt oklevelek is megerősítenek (első és utolsó itteni keltezése: ápr. 6.: DL 69 080., máj. 6.: DL 20 176.). Előtte ápr. 1-jén, illetve utána máj. 10-én Kassán tartózkodott (DF 240 769., DF 251 317. stb.). — A lengyelek vélhetően csak ápr. 17-én érkeztek meg (uo. 6.).

⁷⁹ Az első híradás arról, hogy a király Erdélybe készül, 1494. febr. 6-áról maradt fenn, Drágfi Bertalan erdélyi vajda levelében: DF 245 460. Az erdélyi útról nyilván ugyanakkor döntöttek, mint a lőcsei találkozásról.

⁸⁰ Bonfini V/IV/4–6.

⁸¹ *simulque offensum regis ab occupatis Corvini castellis animum extimescens* — Bonfini V/IV/8. (Az idézet: Kulcsár ford. 982.)

során mindvégig ő volt az előbbi fél főparancsnoka,⁸² aki nélkül az azóta fennálló ellentéteket nem lehetett elsimítani. Szapolyai megüzente, hogy addig nem hajlandó visszatérni Lőcsére, amíg János Alberttől és testvéreitől nem kap menlevelet személyes biztonságáról. A lengyel uralkodó a gróf kérését visszatartotta, mondván, hogy a nádor elégedjen meg adott szavával, majd Ulászló és kísérete kérésére ígéretet tett arra, hogy ha bátyja ad menlevelet, akkor ő, testvérei és minden alattvalója is betartják az abban foglaltakat. Szapolyai végül a magyar királytól és leghatalmasabb tanácsosától, Bakóc Tamás főkancellártól kapott *salvus conductus*-t, és annak birtokában meg is jelent Lőcsén.⁸³ És bár a nádorra mint hitelezőre a kincstár nagyon is rászorult,⁸⁴ Ulászló és János Albert ekkor megkötött titkos — azaz nem a tanács részvételével megkötött — szerződése, amely főként az engedetlen alattvalók elleni határozott és közös fellépésről szólt, első helyen bizonyosan őellene irányult.⁸⁵

Minden titkosság ellenére a két király megállapodásának hozzávetőleges tartalma nem maradt rejtve a kortársak előtt.⁸⁶ A nádor fülébe is eljuthatott híre, és bizonyára óvatosságra is intette az a körülmény, hogy a vagyona túlnyomó részét kitevő, Felső Rézéken elterülő uradalmi egy fegyveres konfliktus esetén könnyen két tűz közé kerülhetnek. A gróf a lőcsei gyűlés után még elkísérte az uralkodót Kassára, ahova Ulászló országgyűlést hívott össze,⁸⁷ ezt követően azonban Trencsénbe utazott, és bő egy évig nem kereste fel újra az országgyűlésen elhatározott török háború előkészítésébe kezdő, és részben ezért „országjárásra” induló királyi udvart.⁸⁸

Corvin János helyzete eközben egyre kilátástalanabbá vált. Mátyás király halála után eladósodott és számos birtokát volt kénytelen familiárisainak és hitelezőinek zálogba bocsátani, miközben egyre többen — ráadásul az ország legbefolyásosabb politikusi is, mint Bánfi Miklós és Vingárti Geréb Péter ajtónálómesterek, Ernuszt Zsigmond pécsi püspök és testvére, János, Tűz Osvát zágrábi püspök és rokonai — indítottak ellene pereket az apjától nem mindig törvényesen megkapott birtokok visszaszerzése érdekében.⁸⁹ A nádor támadása

⁸² *Kubinyi András*: Két sorsdöntő esztendő (1490–1491). *Történelmi Szemle* 33. (1991) 34–36., 39–40., *Neumann Tibor – Pálffy Géza*: Főkapitányi és főhadparancsnoki adományok a 15–16. századi Magyarországon. *Levéltári Közlemények* 80. (2009) 213–215.

⁸³ Bonfini V/IV/28–30.

⁸⁴ A nádor Lőcsén, majd utána Kassán ezer-ezer forintot adott kölcsön az uralkodónak (*Engel, J. Chr.*: Geschichte i. m. 40–41.), majd Bakóc kérésére — talán még mindig Kassán — újabb ezret (uo. 42.).

⁸⁵ 1494. máj. 5.: DL 24 771.

⁸⁶ Még Bonfini is ismerteti, mi a közvélekedés a két király közötti titkos tárgyalásokról: De concordia tamen et mutuis auxiliis, quibus ambo regna sua delectis inimicorum opibus confirmarent, sermones contulisse vulgo creditum est. — Bonfini V/IV/35. — Divéky a szerződést nem ismerte, de második cikkében maga is úgy vélte, hogy a lőcsei kongresszus célja egyrészt a Habsburg Miksa elleni összefogás (erről nem maradt forrás), másrészt Ulászló belpolitikai helyzetének a megerősítése lehetett, éppen a Szapolyai vezette ellenzék fellépése miatt: *Divéky A.*: Újabb elmélet i. m. 375–379.

⁸⁷ *Neumann Tibor*: Királyi hatalom és országgyűlés a Jagelló-kor elején. In: *Rendiség és parlamentarizmus Magyarországon. A kezdetektől 1918-ig.* Szerk. Dobszay Tamás et al. Bp. 2014. 49.

⁸⁸ Oklevelei alapján (l. MNL OL Adatbázis) a nádor máj. 5–6-án Lőcsén, máj. 10-én Kassán, utána pedig saját birtokain, azaz jún. 5-én Szántón, jún. 7-én Tokajon, jún. 11–14-én Tornán, júl. 18-án pedig már Trencsénben időzött.

⁸⁹ A részleteket l. *Schönherr Gy.*: Corvin i. m. 204–208.

ezt a helyzetet tovább súlyosbította, hiszen a Felső Részezen a herceg utolsó támaszpontja veszett oda. Mint láttuk, az annak idején a Perényi vagyonból a herceg ölébe hulló Sáros (Sáros m.) és Sztropkó (Zemplén m.) várát már az 1490–1491. évi harcok során elveszítette, az előbbi most éppen a nádort, utóbbi Perényi Imre asztalnokmestert uralta,⁹⁰ és csöppnyi esély sem mutatkozott visszaszerzésükre. A lipitói hercegség maradék három várát pedig ekkorra már elzalogosította.⁹¹ Talán éppen a bajmóci fiaskótól eszmélt rá a herceg, hogy idegen kézben lévő várainak nagyobbik hányadát mindenképpen vissza kell szereznie, ha máshogy nem megy, akár a kisebbik rész feláldozása árán is.

A nádor támadása után minden bizonnyal ezzel az elhatározással érkezett Budára. A királlyal és környezetével folytatott tárgyalásairól keveset tudunk, de az bizonyos, hogy ekkor mondott le az elmúlt években általa viselt baranyai ispánságról, amelynél fogva a megye élére addig ő nevezte ki siklósi várnagyait alispánnak.⁹² A kedvezményezett a frissen kinevezett kincstartó, Ernuszt Zsigmond pécsi püspök lett, aki február 18-án rögtön ki is nevezte az új alispánokat. A Bajmócnál pórul járt Gyulai János azzal vigasztalódhatott csupán, hogy Ernuszt az egyik alispáni tisztséget apjának, Györgynek juttatta.⁹³ Bizonyos ez alapján, hogy a kilenc nappal később a varasdi várak ügyében létrejött megállapodás, amellyel egy több éve tartó huzavona zárult le, ugyancsak a király és bizalmasai tevékeny közbenjárására született meg. A varasdi uradalmakat még Mátyás idejétől a kezében tartó Kövendi Székely Jakab most a várak nagy részét — szám szerint hatot — átadta a hercegnek, aki csak egy kisebb részt — két várát és egy kerületet — hagyott Székely kezén 16 ezer forintos zálogértékben.⁹⁴ Corvin ezt követően elhagyta a fővárost, és megindult délkelet-magyarországi és erdélyi birtokai felé, nem véve részt sem a lócsei, sem a kassai gyűléseken. Talán ugyancsak az udvar tanácsára, további megállapodásokat igyekezett kötni hitelezőivel és ellenfeleivel.⁹⁵

Corvin hamarosan Temesvárra utazott, ahol májustól júliusig kisebb megszakításokkal két hónapot töltött Kinizsi Pál temesi ispán, országbíró vendégszeretetét élvezve. Az itt töltött idő a herceg számára minden bizonnyal végtelesen tárgyalásokkal telt. Az alábbi adatokból úgy tűnik, hogy Kinizsi igyekezett

⁹⁰ Sárosra l. Engel, *J. Chr.*: Geschichte i. m. 130., Sztropkóra l. Neumann Tibor: Békekötés Pozsonyban – országgyűlés Budán. A Jagelló-Habsburg kapcsolatok egy fejezete (1490-1492) (Második közlemény). Századok 145. (2011) 304. és 63. jz.

⁹¹ L. a 32. jegyzetet.

⁹² Horváth Richárd archontológiai gyűjtése (Baranya megye archontológiája, kézirat).

⁹³ 1494. febr. 18.: DF 260 146., DF 260 529. Vö. Kubinyi A.: Ernuszt i. m. 332.

⁹⁴ 1494. febr. 27.: DL 33 898., DF 267 426., DL 20 161. Kiadása: Rukovet spomenika o hercegu Ivanišu Korvinu i o borbama Hrvata s Turcima (1473–1496). Sabrao ih i objasnio Ferdo Šišić. É. n. (a továbbiakban: Rukovet) 72–73., vö. 1494. jún. 30.: DL 37 705., *Schönherr Gy.*: Corvin i. m. 208.

⁹⁵ Úgy tűnik, először Harasztai Ferencet igyekezett kártalanítani, akinek 2000 forint fejében korábban Árva várát kötötte le. E téren azonban nem jöttek be a herceg számításai: megállapodásuk értelmében ugyanis Harasztinak az aradi káptalan előtt kellett felvennie a zálogösszeget, mikor azonban megbízottja megjelent ott, a Corvin familiárisai által számos pecséttel lezárt ládában mindössze 200 forint készpénzt, valamint húsz dénár híján 756 forintot érő rovásfejet (*capita dicarum seu hastulas*) — azaz ígéretet még behajtandó adóra — talált, így az összeg átvételét visszautasította. 1494. ápr. 15., 21.: DL 37 686.

kibékíteni egykori urának a fiát az ország hatalmasaival — de azt mindenki bizonyosan érezte, hogy ez a hányattatott sorsú herceg részéről csak újabb és újabb engedmények megtételével és fájdalmas lemondásokkal sikerül majd. Május elején először Bajnai Bot Andrással vagy megbízottjaival alkudozott Likava és a Körös megyei Nagykemlék ügyében. Május 6-án jött létre megállapodásuk, melynek értelmében a herceg Likava 8000 és Nagykemlék 6000 forintos zálogösszegéért, a Bajnai által a hercegnek kölcsönadott 2000 és a várainak a felújítására elköltött 4000, azaz összesen húszezer forintért Bajnainak adta egyik legkedvesebb várát, a Baranya megyei Siklóst.⁹⁶ Öt nappal később az ügyletről egy másik oklevelet is kiállítottak, ezúttal egyszerű csereszerződésként megfogalmazva azt.⁹⁷ Valószínűleg alig vigasztalta Corvint, hogy egy várért kapott kettőt és roppant adósságai egy kicsiny szeletét végre leírhatta.

A fájó áldozatokkal elért kezdeti sikerek értékét azonban egy újabb váratlan esemény elbizonytalanította. A herceg még Temesváron tartózkodhatott, amikor hírt vette, hogy régi ellenfelei, Laki Túz Osvát zágrábi püspök és rokona, Túz Alfonz május 8. körül — részben külföldön toborzott zsoldoseregükkel — ostrom alá vették a herceg Zágráb megyei rakonoki várkastélyát és hamarosan elfoglalták azt.⁹⁸ Az újabb magánháború kitörésének oka ezúttal az volt, hogy a Túzok birtokait, elsősorban Medve, Rakonok és Lukavec erősségeket 1481-ben Mátyás király elkobozta tulajdonosaitól, majd később Corvinnak adományozta.⁹⁹ A kárvallottak az uradalmaik visszaszerzésére irányuló több évi sikertelen kísérlet után folyamodtak az erőszakhoz.¹⁰⁰ A királyfi nem hagyhatta, hogy szlavóniai birtokközpontjai is kihulljanak a kezéből, ezért — jöjjön a zágrábi püspök a foglalás után azonnal megígérte a hozzá követet küldő Ulászló királynak, hogy az elfoglalt javakat Kanizsai László bán kezére adja, amíg az uralkodó nem dönt a várak tulajdonjogáról¹⁰¹ — vendéglátójától, Kinizsi Páltól, valamint korábbi fegyvertársaitól és familiárisaitól, Újlaki Lőrinc hercegtől, Beriszló Bertalan vránai perjeltől, Kövendi Székely Jakabtól, Beriszló Ferencről, Kishorvát Jánostól és Battyányi Boldizsártól kért segítséget. Kinizsi és Corvin serege gyorsan meg is indult Szlavónia felé, ahol a többiek csatlakozását követően június 5. és 11. között visszafoglalták Rakonokot, legyőzték a püspök — Bonfini szerint háromezer katonából álló — seregét, majd irgalmatlanul végigpusztították a zágrábi püspökség birtokait, nem kímélve közben a császári káptalan útba eső településeit sem.¹⁰² A sikeres bosszúhadjáratban sem Corvin, sem Kinizsi nem vett részt személyesen. A herceg változatlanul fel-felkereste

⁹⁶ 1494. máj. 6.: DL 67 577.

⁹⁷ 1494. máj. 11.: DL 67 578.

⁹⁸ A támadás időpontját Geréb Péter országbíró 1495. ápr. 10-i oklevele tartotta fenn: DL 20 280. — Az eseményekre l. még *Schönherr Gy.*: Corvin i. m. 208–211.

⁹⁹ *Tringli István*: Az 1481. évi szlavóniai közgyűlés. In: Tanulmányok Borsa Iván tiszteletére. Szerk. Csukovits Enikő. Bp. 1998. 307–308.

¹⁰⁰ L. pl. 1491. aug. 15.: DL 37 651., 1493. okt. 27.: DL 37 683.

¹⁰¹ 1494. jún. 2.: Rukovet 83–84.

¹⁰² A rakonoki eseményekre a teljesség igénye nélkül: Bonfini V/III/148–151., Rukovet 83–84., 112. — A két júniusi időpontra l. DF 252 188.

az országbíróat Temesváron az expedíció alatt,¹⁰³ és nem csak a folytonos tárgyalások miatt, hanem talán azért is a közelben maradt, mert a közeli Erdélybe várták már ekkor Ulászló királyt és udvarát.¹⁰⁴

Temesváron a zágrábi hadjárat közben Kinizsi Pál is benyújtotta a számlát a fiatal hercegnek, aki később úgy emlékezett vissza, hogy az öreg országbíró akarata ellenére zálogleveleket csikart ki tőle a hadjárat költségeinek fedezésére: húszezer forintot a hatalmas gyulai és hunyadi uradalmakra kellett terhelnie.¹⁰⁵ Noha a várak nem cseréltek gazdát, a valóban kiállított kötelezvények több évtizedes pereket támasztottak a herceg, illetve örökösei ellen.¹⁰⁶ A Rakonokkal kapcsolatban megkötött megállapodás ugyanakkor nem csak papíron maradt: a kastélyt addig Corvin egykori familiárisának, az Udbinánál elsett Derencsényi Imre bánnak az özvegye birtokolta zálogképpen, Kinizsi most ezt az összeget a herceg helyett kifizette, de csak az uradalom felét tartotta meg, amely halála után özvegye kezén is kimutatható, a másik felet átadta Corvinnak.¹⁰⁷ De számunkra sokkal fontosabb, hogy ilyen körülmények között kelt az az oklevél is, amellyel Corvin meglepő módon Bajmóc, Szklabinya, Árva és Likava várait, azaz a teljes lipitói hercegséget Kinizsi jó barátjának, Szapolyai István nádornak ajándékozta.

A július 10-én kelt országbírói oklevél elején Corvin maga beszélte el, hogy Szapolyai István gróf Mátyás király halála után az ő kérésére vállalta el Ausztria és Bécs védelmét, ráadásul csak azzal a feltétellel, ha megígéri esetleges itteni kárai és kiadásai megtérítését. A gróf később a hercegtől elszenvedett jogtalanság miatt és saját költségeit visszaszerzendő erővel foglalta el Bajmóc várát, és a herceg „többi jószágát is vívni kezdte” (*alia etiam bona sua impugnare inceperit*), ami miatt kettejük között súlyos viszály támadt. Mivel inkább azt szeretné, ha a nádor másokkal szemben védelmezné őt, semmint kiostromolná javaiból, Kinizsi és más fogott bírák segítségével örök békét kötött Szapolyai

¹⁰³ A herceg máj. 6-án és 11-én Temesváron (l. fent), máj. 29-én Monostoron (DL 20 185.), 30-án Temesváron (DF 264 684.), jún. 5-én (DL 37 687.) feltehetően, míg jún. 11-én bizonyosan Temesváron (l. a kettővel alábbi jegyzetet), júl. 1-jén ugyancsak Temesváron (DF 246 267.) tartózkodott.

¹⁰⁴ Az uralkodó erdélyi tartózkodására és tevékenységére l. *Neumann Tibor: Drágfi Bertalan politikai szerepe II. Ulászló király idején.* In: *A Szilágyság és a Wesselényi család (14–17. sz.). Szerk. Hegyi Géza–W. Kovács András. Kolozsvár 2012. 223–227.*

¹⁰⁵ Rukovet 110. — Fraknoi szerint a Corvin által Kinizsi részére Hunyad várról s 10 ezer forintról szóló záloglevele Temesváron, 1494. jún. 11-én kelt: *Fraknoi Vilmos: Bakocs Tamás primás birtokszerzeményei. Századok 22. (1888) 104.* (Az Erdődy család Bécsben őrzött galgóczi levéltárában lévő eredetit nem állt módomban megtekinteni.) — Előtte azonban Corvin máj. 31-én a csanádi káptalan előtt bocsátotta zálogba 10 ezer forintért Kinizsinek Hunyadot, azért, hogy Derencsényi Imre bán özvegyétől kiválthassa Medve és Rakonok várait: 1494. máj. 31.: DL 30 934. — Corvin korábban úgy értesült, hogy a csontmezei csata során elveszett oklevelei is Kinizsihez kerültek (1493. szept. 5.: Hazai okmánytár. Kiadják: Nagy Imre, Paur Iván, Ráth Károly, Véghely Dezső. I–VIII. Győr–Bp. 1865–1891. II. 484–485.), lehet, hogy ez a kérdés is felmerült tárgyalásaik során.

¹⁰⁶ *Fraknoi V: i. m. 104–108.*

¹⁰⁷ Rukovet 112–113. — Rakonok kiváltására és Derencsényi általi birtoklására: *Schönherr Gy.: Corvin i. m. 208., DL 30 934. — Corvin és Kinizsi Pálné várnagyai: DL 93 653., DF 255 933., DF 275 017. stb.*

nádorral, és ezért örökbe neki és fiának, Jánosnak adta Bajmócot a hozzá tartozó Visegrád kastéllyal és a név szerint felsorolt településekkel — három mezővárossal és 20 faluval –, továbbá a tartozékok nélkül említett Szklabinya, Likava és Árva várakat, amelyeket korábban saját oklevelével már zálogba bocsátott a nádornak — sajnos ennek a korábbi zálogolásnak sem idejét, sem körülményeit nem ismerjük. Egyúttal engedélyt adott a nádornak arra, hogy Szklabinyát megváltsa a zálogbirtokos Pokiak kezéből, ellenben Árva várát Haraszti kezéből neki kellett kiváltania.¹⁰⁸ Bizonyosnak tűnik mindebből, hogy a nádor elküldte követét Temesvárra, hiszen különben nem tudták volna felsorolni a bajmóci uradalom nádori kézen lévő településeit. Július elején tehát nem hirtelemjében, hanem hivatalos, vélhetően több követjárást jelentő egyeztetéseket követően került sor Corvin bevallására, és minden bizonnyal elsősorban a nádorral esedékes tárgyalások álltak hosszú temesvári tartózkodása hátterében.

Az ügylet kapcsán a legfontosabb kérdés, hogy a herceg miért cserébe állította ki a nádornak szóló, számára rendkívül ártalmas oklevelet. Bár évekkal később Corvin a temesvári oklevelekről úgy nyilatkozott, hogy bevallásait erőszak hatására tette (*violentas fassiones fieri fecissent*),¹⁰⁹ ez túlzás volt, valójában szorongatott helyzetére tekintettel csak a körülmények kényszerítő erejéről lehetett szó, és a herceg — mint természetesen máskor is — erre hivatkozva szerette volna utólag semmissé tenni kényszerű intézkedéseit. Jóllehet felmerült korábban az, hogy Corvin a horvát-szlavón-dalmát bánúság megszerzése érdekében teremtett kedvező politikai hátszelet a király környezetében álló hatalmasságok jóindulatának a megszerzésével,¹¹⁰ ez nem valószínű, hiszen a bánúságot csak 1495 februárjában nyerte el. Valójában tényleg arról van szó, amelyet formulaszerűen a nádor részére szóló oklevélben is hangsúlyozott: a nádornak — illetve a többi országnagyban — inkább védelmezőt, semmint javai ostromlóját szerette volna látni. A fiatal herceg — aki 1490-ben még csak 17 éves volt, Bajmóc ostromakor pedig húsz — apja halálától kezdve hihetetlen anyagi károkat szenvedett el, és lassan ott tartott, hogy sosem látott nagyságú vagyona egyre inkább csak papíron létezett. Az 1494. évi áldozatok ennek fényében úgy értelmezhetők, hogy Corvin ezek segítségével kívánta elérni a legbefolyásosabb országnagyok — egyben saját birtokai leghatalmasabb marcangolói — támadásának a leszerelését és támogatásának elnyerését, ezzel kívánta megállítani az egyre inkább fenyegető teljes bukást. E hónapokban Székelyen és Bajnai Boton, valamint Kinizsin és Szapolyain túl Bakóc Tamás egri püspök-főkancellárt értékes kincsekkel, Ernuszt Zsigmond pécsi püspök-kincstartót — mint láttuk — februárban előbb a baranyai ispánsággal, majd ősszel a régen az Ernusztok tulajdonában lévő besztercebányai bányavagyonnal, végül augusztusban saját rokonát, Geréb Péter ajtónállómestert az általa követelt munkácsi uradalommal halmozta el¹¹¹ — első pillantásra értelmetlennek és túlzónak tűnő

¹⁰⁸ 1494. júl. 10.: DF 244 142.

¹⁰⁹ Rukovet 110., 113. — Fontos megjegyezni, hogy az 1498. évi panaszlevélben a herceg tudatosan hallgatott minden, a nádorral kapcsolatos sérelméről, így csak a Bajnai Bot Andrással és Kinizsi Pállal kapcsolatos ügyleteiről tett említést. Vö. *Schönherr Gy.*: Corvin i. m. 239.

¹¹⁰ *Schönherr Gy.*: Corvin i. m. 210.

¹¹¹ Uo. 210–212.

ajándékokkal. A két, nem arisztokrata katonát leszámítva azonban jól látható, hogy mindezzel csaknem hiánytalanul maga mellé állította az ország vezető hatalmasságait.

Mint láttuk, a felsorolt várak közül ekkor egyedül Likava lehetett a herceg kezén, feltéve, ha a Bajnai Bot Andrással két hónappal korábban megkötött szerződésnek megfelelően megtörtént már a vár átvétele. Ismereteink szerint ugyanakkor Temesváron a herceg kizárólag Szklabinya átadásáról intézkedett. Rögtön másnap, július 11-én levelet intézett Poki Antalhoz, amelyben tájékoztatta őt, hogy a nádorral „teljesen és valóságosan megegyeztünk”, a vár tulajdonjogát neki átadta. És mivel a címzett már amúgy is jelezte neki korábban, hogy szüksége van a zálogösszegre, és ha a herceg nem váltja ki tőle a várat, Lőrinc-nap körül (augusztus 10.) másnak fogja zálogba bocsátani, ezért keresse fel Szapolyait, és vele egyezzen meg az őt illető pénzről. Ha sikerrel jár, adja át az új tulajdonosnak Szklabinyát. Továbbá ha ez az oklevél a címzett számára kevés biztosítékot nyújt, az általa a nádorhoz teljes felhatalmazással elküldött Somi Józst keresse fel, aki még inkább egyértelmű nyugtát ad a számára.¹¹² Somi — aki néhány hónap múlva Kinizsi utódja lesz a temesi ispánságban — két nap múlva indulhatott csak útnak Trencsén felé, Corvin ugyanis július 13-án kiállította az előző levélben említett nyugtát Poki Péter és Antal nevére, amelyben megelőlegezte Szklabinya átadását, azt már megtörtént tényként kezelve.¹¹³

A nádor nem sokat teketóriázott: nem sokkal Somi érkezése után, július 29-én már ki is bocsátotta kötelezvényét Poki Antal részére, akivel az oklevél szerint Szklabinya várának ügyében már meg is egyezett. A nádor egyfelől familiárisává fogadta és különös védelméről biztosította Antalt, sőt a Veszprém megyei Ugod várnagyságát adta neki, ha a zálogbirtokos Kinizsi Pál nem támaszt akadályt a kinevezés elé. Megígérte továbbá Antalnak, hogy élete végéig nem hagyja tisztség nélkül (*sine officiolatu*), ha hozzá és fiához hű marad, és azt is, hogy 600 forintot ad neki testvére, Poki Péter birtokainak a megvásárlására. Emellett pereiben támogatásáról biztosította őt. A kötelezvény bizonyosan nem járt együtt Szklabinya átadásával: a nádor arra is ígéretet tett ugyanis, hogy a vár ügyében Poki Antal és Ernuszt Zsigmond pécsi püspök között zajló perben már az első nyolcados törvényszéki időszakban kieszközli az ítéletet, ami egyértelmű jele annak, hogy az átadást ős előtt nem tervezték.¹¹⁴

A nádor számára következőképpen már csak Likava és Árva megszerzése volt hátra. Utóbbiról a nádornak kibocsátott oklevél azt állította, hogy „Solymos és Lippa várak helyett” (*in sortem*) Haraszi Ferenc kezén van. Corvin elég gyorsan fellépett a vár kiváltása ügyében és legkésőbb szeptemberre visszaszerezte egykori familiárisától Árvát, amelyet Benković Gergely várnagyra bízott.¹¹⁵ Nem adta azonban át a megállapodásnak megfelelően a nádornak

¹¹² 1494. júl. 11.: DF 263 547.

¹¹³ 1494. júl. 13.: DF 263 521.

¹¹⁴ 1494. júl. 29. Trencsén: Szapolyai oklt. I. 213–214.

¹¹⁵ 1494. szept. 16. Hunyad: DL 105 038.

egyik erősséget sem, ami vélhetően a gyorsan változó politikai környezetnek volt köszönhető.

A nádor és az Újlaki elleni hadjárat

A kassai országgyűlés óta az országban egyforintos adót szedtek az őszi török elleni hadjárat céljából. Az expedíciót Budáról Bánfi Miklós udvarmester szervezte, mialatt az uralkodó Kassáról Váradra, majd onnan Erdélybe utazott, ahol komoly politikai és gazdasági jellegű rendteremtést követően szeptember végén az utazása közben toborzott sereggel bevonult Temesvárra, Kinizsi Pál temesi ispán–főkapitány, országbíró központjába.¹¹⁶ A hadjárat előkészületei ekkortól még inkább felgyorsultak, miközben a király és Kinizsi — elhagyva Temesvárt — Zentán át Péterváradra vonultak. Innen indult meg — talán október 23-a körül — Kinizsi és a királyi kapitányok, Geréb Péter udvarmester és Drágfi Bertalan erdélyi vajda vezetésével a török uralom alatt álló határ menti területek felé a Bonfini által 14 ezer főre becsült magyar sereg.¹¹⁷ A három hétig tartó vállalkozás során a főerő nem ütközött ellenállásba, így az expedíció végül hagyományos rabló hadjáratba torkolt: a könnyű fegyverzetű lovasság nagyobb területre szétszóródva fosztogatott és pusztított, majd — Kinizsi szándékával ellentétben — a sereg visszatért Nándorfehérvárra, hogy előkészítse Szendrő ostromát.¹¹⁸ A már idős és egy korábbi szélhűdés következményeitől szenvedő Kinizsi itt betegedett meg, majd a november 26. előtti napokban elhunyt.¹¹⁹ Halála mindent megváltoztatott.

Ulászló ezt követően támadta meg, ráadásul a török ellen toborzott sereggel a koronázása óta vele szemben ellenzéki magatartást tanúsító Újlaki Lőrinc herceget — az ország harmadik legnagyobb birtokosát — és néhány kisebb, dél-alföldi és szlavóniai szövetségesét.¹²⁰ Az események vizsgálatánál érdekes módon senki sem figyelt fel eddig arra, hogy az Újlaki elleni 1494–1495 fordulóján vezetett hadjárat csak Kinizsi halála után indult meg, és addig a török elleni

¹¹⁶ A részletekre l. *Neumann T.*: Királyi hatalom és országgyűlés i. m. 49., *Uő.*: Drágfi Bertalan i. m., *Engel, J. Chr.*: Geschichte i. m. *passim*, Bonfini V/IV/48–49., 76–80.

¹¹⁷ A részletekre l. *Engel, J. Chr.*: Geschichte i. m. *passim*.

¹¹⁸ A török területek elleni hadjáratra l. Bonfini V/IV/88–103. — Bonfini szerint a sereg nov. 1-jén ért vissza Nándorfehérvárra, a királyi számadáskönyv szerint azonban az első hír Kinizsi visszatéréről nov. 14-én érkezett meg: *Engel, J. Chr.*: Geschichte i. m. 53. — Itt jegyzem meg, hogy a számadáskönyv napi dátumai sajnos nem fogadhatók el minden esetben kritika nélkül, mivel az okleveles anyaggal történő összehasonlítás időnként néhány nap különbséget jelez, ami bizonyára a számadáskönyv tisztázata jellegéből adódik. Két hét különbség azonban aligha lehetséges.

¹¹⁹ Kinizsi haláláról a bejegyzés: Bonfini V/IV/104. — Nem világos, hogy a halála napjának tartott nov. 24-i időpont milyen forrásra megy vissza. Legutóbb Horváth Richárd egy rövid életrajzi összefoglalóban nov. 20/24-re tette halálát: *Horváth Richárd*: Kinizsi Pál. In: Hunyadi Mátyás, a király. Hagyomány és megújulás a királyi udvarban 1458–1490. Kiállítási katalógus. Bp. 2008. 270–271. — A királyi számadáskönyvben az utolsó bejegyzés Pállal kapcsolatban nov. 14-i (*Engel, J. Chr.*: Geschichte i. m. 53.), nov. 26-án pedig a király már kinevezte utódját, Somi Józsat (uo. 127.). Kinizsi halála a két dátum közé tehető. Az Újlaki elleni készülődés első jele az volt, hogy nov. 20-án felderítőt küldtek Újlak felé: *Fedeles T.*: A király és a lázadó herceg i. m. 93.

¹²⁰ A hadjárat lefolyására l. *Fedeles T.*: A király és a lázadó herceg i. m. — Újlaki mint az ország harmadik legnagyobb birtokosa: *Engel P.*: A magyar világi nagybirtok i. m. 52.

támadás miatt nem is hallunk szervezéséről. Pedig Bonfini leírásának időrendje is egyértelművé teszi a helyzetet: mintha Kinizsi haláláig nem lett volna meg a kedvező politikai széljárás a herceg elleni támadás megindításához. Ez az egybeesés felveti tehát azt a lehetőséget, hogy Lőrinc herceg jól ismert és a királyi propaganda által hangoztatott bűnei — sértetlenségért cserébe átengedte a törököket a birtokain, királyi adószedőket öletett meg, a király hívásának többször nem tett eleget¹²¹ — csak hivatalos ürügyet biztosítottak a király vele szembeni fellépéséhez. Mivel a hadjárat Szapolyai nádor és Corvin János helyzetét is befolyásolta, elengedhetetlen, hogy az 1493–1494. évi belpolitikai események jobb megértése érdekében megvizsgáljuk a legfontosabb szereplők, Szapolyai, Kinizsi és Újlaki kapcsolatát, amely számos eddig szándékosan nem érintett kérdésre adhat az eddigieknél kielégítőbb választ.

Bonfini az 1493. őszi — a bajmóci támadás előtti — budai országgyűlés ismertetése során tér ki arra, hogy a király tétlenségét leginkább Szapolyai és Lőrinc herceg, „*aki szinte testvéri egyetértésben és rokonságban is volt a nádorral*”, ostorozta.¹²² A „rokonságra” (*affinitas*) való hivatkozás abból következett, hogy a nádor és a boszniai herceg valamikor ezt megelőzően — egymást nyilván testvérré fogadva — kölcsönös örökösödési szerződést kötöttek.¹²³ Ez a szoros kapocs, mint majd látjuk, a hadjárat alatt is kitapintható lesz. Hasonló a helyzet Kinizsivel is: ő egy fennmaradt fogalmazvány vagy másolat szerint 1492. szeptemberben a Trencsén megyei Léva, Kasza és Lietava, valamint a Veszprém megyei Somló várait Szapolyai nádor zálogába bocsátotta 40 ezer forintért.¹²⁴ Szó sem volt valós pénzmozgásról: a várak Kinizsi kezén maradtak, ráadásul éppen a nádor egyes uradalmi — mint láttuk, a Poki Antallal kötött szerződéskor a Veszprém megyei Ugod vára bizonyosan — kerültek ideiglenesen a temesi ispán kezére, akinek halála után Szapolyai e szerződésnek köszönhetően ismét közel ezer jobbágyportával lett gazdagabb.¹²⁵ A fentebb ismertetett, Szucsánnyal kapcsolatos tárgyalás is egyértelműen jelzi, hogy Kinizsi messzemenően tekintettel volt a nádor kívánságaira, és politikai következményekkel járó terveiben is támogatta őt, még saját kastélyát is a rendelkezésére bocsátotta. Aligha véletlen ezek alapján, hogy a nádor és Corvin János közötti tárgyalásoknak Kinizsi adott otthont.

Szapolyai következképpen komoly kapcsolatokat ápolt külön-külön Újlakival és Kinizsivel, de ahhoz, hogy egy Ulászló hatalmával szembeni, ellenzéki ligáról beszélhessünk, utóbbi két főúr között is ki kell mutatnunk a kapcsola-

¹²¹ *Fedeles T.*: A király és a lázadó herceg i. m. 18–31.

¹²² Bonfini V/III/91.

¹²³ *Fedeles T.*: A király és a lázadó herceg i. m. 40–43.

¹²⁴ 1492. szept. 9.: DL 50 614. (Ismeretlen hiteleshely előtt.)

¹²⁵ A nádor birtokainak kiegészülése a Kinizsi javak egy részével nagyságrendileg jól látható az 1494–1495. évi számadáskönyv adataiból: a nádornak Trencsén megyében 1494-ben 692, 1495-ben 1228+87 portája adózott, Kinizsinek 1494-ben 1094. Veszprémben Szapolyainak 1494-ben 657, 1495-ben 802, míg Kinizsinek 1494-ben 531. Mindez még kiegészítendő Kinizsi Pál Vas megyei, Somlóhoz tartozó birtokaival is, amelyek 1494-ben 174 portát tettek ki, 1495-ben Szapolyai itteni 250 portájába olvadtak bele. Az adatokat ld. *Engel, J. Chr.*: Geschichte i. m. 22., 24., 26–27., 131., 140., 146.

tot. Erre a korabeli Alsó Részek eddig feldolgozatlan 1490-es évekbeli hatalmi viszonyai miatt csak korlátozottan van lehetőség, de az biztos, hogy az itteni történések csak akkor érthetők meg, ha Újlaki és Kinizsi között — legalábbis 1493–1494-ben — szövetséget feltételezünk: közismert, hogy a temesi ispán ez idő tájt 12 megye élén állt ispánként, köztük azokén, amelyekben Újlaki birtokainak zöme, illetve központja, Újlak elhelyezkedett (Valkó és Szerém megyék).¹²⁶ A török ellen sikeres hadjáratokat vezető Kinizsi láthatóan mégsem volt képes a Bács tágabb környékén évek óta tartó — ekkortájt elsősorban Péter bács-kalocsai érsek és Kishorvát János és társai közötti¹²⁷ — magánháborúknak elejét venni, ami véleményem szerint másként nem magyarázható, mint hogy nem is kívánta Újlaki Lőrinc és szövetségeseinek az erejét letörni. Maga Bonfini is említi a király temesvári bevonulásakor, hogy Kinizsi már vezítette régi keménységéből, és nem csak egészségi állapota miatt, hanem „mert sok főúrral újabban titkos szövetséget kötött, és emiatt nem mert nyíltan föllépni mohóságuk ellen”.¹²⁸ Egy másik helyen pedig éppen azt hangsúlyozza, hogy Kinizsi halála adott lehetőséget a királynak arra, hogy lecsendesítse a régió belső ellenségeskedéseit, mivel Kinizsi „túlzott engedékenységgel támogattott egyes frakciókat”.¹²⁹

Mindebből az következik, hogy 1493–1494-ben II. Ulászló kormányzatának egy igen erős főúri ellenzéke volt, amely alapjaiban fenyegette a király országban belüli szabad cselekvőképességét és hatalmát. Ez a csoportosulás 1493 januárjában jöhetett létre, amikor a bárók egy része — élükön Bátori Istvánnal és Szapolyaival — nehezményezte azt, hogy a király fontos kormányzati kérdésekben — mint például Bátori eltávolítása a vajdaságból — megkérdezésük nélkül, egy javarészt főpapokból álló csoportra támaszkodva döntött. Tudjuk, hogy Bátori és Szapolyai ekkor a király engedélye nélkül hagyták el az udvart, és az a hír járta, hogy a királynéval, Lőrinc herceggel, a Kanizsaiakkal, Perényi János-

¹²⁶ A 12 megyére l. *Engel, J. Chr.*: Geschichte i. m. 17. — Valkó és Szerém megyékre l. 1494: DF 290 345. (232. old.)

¹²⁷ A konfliktus története még feldolgozásra vár. Forrásainak egy jelentős része megtalálható Váradai Péter leveleskönyvében (DF 290 345.), vö. *Wagner, Carolus*: Petri de Warda ecclesiarum Colocensis et Bachiensis canonice unitarum archiepiscopi epistolae cum nonnullis Wladislawi II. regis Hungariae literis Petri causa scriptis. Posonii et Cassoviae, 1776. — Néhány vonatkozó eseményt megemlít: *Fedeles T.*: A király i. m. 46–49. — A Kishorváték és a Geréb testvérek közötti háborúskodás miatt nehezen gondolható, hogy Kinizsi — a Gerébek fogadott apja (vö. *Horváth R.* – *Neumann T.*: Ecsedi Bátori István i. m. 112–113., 580. jegyz.) — kezdetben jó barátságot ápolt volna velük, így az ügyben folyamatosan megmutatókozó tértelensége bizonyára Újlakival való kapcsolatának a következménye.

¹²⁸ Paulus enim ex pristina severitate multum remiserat sive, quod nova societate, qua se cum multis proceribus occulte devinxerat, aperte eorum cupiditatibus obviam ire non auferet ... — Bonfini V/IV/81. (Az idézet: Kulcsár ford. 988.)

¹²⁹ Bonfini V/IV/106. Az idézett rész: Kulcsár ford. 990. — A Bonfininél olvasható szövegből — His rebus peractis rex inde ad Baciam ... ascendit, uti armis provinciam intestino bello fluctuantem pacaret; occasione maxime e recentis Pauli morte quesita, qui nimia indulgentia nonnullorum factiones aluerat — a Kinizsi halálára utaló részt Kulcsár Péter úgy fordította, hogy „a zavargásra elsősorban Pál nemrég történt halála adott okot”. Véleményem szerint a szövegrész a *pacaret* szót fejtí ki és valójában arra utal, hogy Kinizsi halála a király számára biztosított lehetőséget a béketeremtésre. A szöveg további részének logikájából természetesen az adódik, hogy Kinizsi addig Kishorvátékat, azaz Újlaki szövetségeseit támogatta.

sal és más urakkal már meg is állapotodtak, azaz vélhetően hatalmuk védelmében ligát hoztak létre.¹³⁰ Ennek az ellenzéknek lehetett a vezetője — Bátori István országbíró 1493. júniusi halálát követően bizonyosan — Szapolyai nádor, aki mellé Újlaki és minden bizonnyal Kinizsi Pál főkapitány is felsorakozott. Mikor tehát Corvin János az 1494. júliusi oklevélben azt hangsúlyozta, hogy inkább a nádor által biztosított védelemre vágyik, semmint támadására, akkor valójában ehhez a főúri klikkhez kívánt közeledni. Ezek után egyáltalán nem tekinthető csodálatosnak, hogy a nádorral folyó, Kinizsi által irányított tárgyalások közepette a Túzok Zágráb megyei támadásának kivédéséhez Kinizsi és Újlaki, valamint szövetségeseik biztosítottak katonai erőt.¹³¹

1494 novemberében tehát, Kinizsi Pál halálát követően a király és a vele tartó főpapi–főúri csoport, élén Bakóccal és Ernusztal, egy hirtelen támadt hatalmi úrt használt ki ellenfeleik meggyengítésére. Újlaki Lőrinc elveszítette a Kinizsi és hadereje biztosította addigi támogatást, másik szövetségese, a nádor pedig az udvar várakozásainak megfelelően a távoli Trencsénből nem siethetett a segítségére. Nem lehet ugyanakkor eléggé hangsúlyozni, hogy az Újlaki elleni támadás jól irányzott csapás volt a nádorra is, aki így politikailag teljesen elszigetelődött. Bár a királyi udvar óvatosságból olykor kémeket küldött nem csak Újlakihoz, hanem Szapolyaihoz is,¹³² valójában inkább a nádornak volt mitől tartania. Nem tehetette meg, hogy fegyveresen segítse legfőbb szövetségeseit és így fellázadjon az uralkodó ellen, már csak azért sem, mert joggal tarthatott attól, hogy Ulászló testvére, a lengyel király hátba támadja észak-magyarországi birtokait. Bonfini értesülése szerint a nádor Újlaki megkeresésére bölcsen azt válaszolta, hogy ő öreg és betegségtől meggyötört ember, akit minden irányból veszélyek fenyegetnek, ezért nem tud a herceg megsegítésére menni csapataival, de megígérte, hogy tekintélyével közbenjár a hercegért az uralkodónál. A nádor Bácsra küldött követsége azonban nem érte el a kívánt hatást, sőt hangvételével — a történetíró szerint a nádor burkoltan zsarnoksággal vádolta Ulászlót — csak még jobban felingerelte a királyt.¹³³

A nádor elszigetelt helyzetét kiválóan mutatja 1494. december 10-én visegrádi várnagyához és egyben komájához, Debrentei Himfi Imréhez írott levele. Ebben többek között közli emberével, hogy bár szeretne vele találkozni, inkább sürgősen menjen szolgálati helyére, Visegrádra, mert az egri püspök — Bakóc Tamás főkancellár, Szapolyaival együtt koronaőr és így a visegrádi vár őrzője — arra gyanakszik, hogy ő távollétében ki akarja zárni a püspököt a várból. Ő ilyen sosem tenne, mert nem kívánja becsületét bemocskolni. „*Ehhez já-*

¹³⁰ Az események részleteit l. Horváth R. – Neumann T.: Ecsedi Bátori István i. m. 124–125.

¹³¹ A politikai helyzetet mindenképpen árnyalja Kishorvát, Székely és társaik Miksa királlyal fennálló kapcsolata, amelyre itt nem térhetünk ki.

¹³² Engel, J. Chr.: Geschichte i. m. 43. (több alkalom dátum nélkül), 70. (1495. febr. 28.), vö. Fedeles T.: A király és a lázadó herceg i. m. 43. — 1494 karácsonya körül Bakóc püspöki székhelyéről, Egerből kémet küldtek „Kassa és Sáros felé a nádorral kapcsolatban” (*versus Cassoviam, Saaros etc. super pallatino*), valamint Trencsénbe is: Bakócs-codex vagy Bakócs Tamás egri püspök udvartartási számadó-könyve 1493–6 évekről. (Közl: Kandra Kabos.) In: Adatok az egri egyházmege történelméhez II. kötet. Szerk. Kandra Kabos. Eger 1887. 414.

¹³³ Bonfini V/IV/141–155.

*rul még hozzá az is — írja aztán a nádor —, hogy atyafiunkat, a méltóságos Lőrinc herceget erősen sanyargatják és várait ostrom alá vették, ami egyszersmind a mi sanyargatásunk is. Ezen okokból akár valami szégyenletes dolog is történhet Visegrád várában.*¹³⁴ Következésképpen a nádor tartott attól, hogy a király és környezete őt is ellenségnek nyilvánítja majd, sőt talán a harcoknak a Délvidékről a Dunántúlra áthelyeződésével (1495 eleje) még annak is fennállt a veszélye, hogy a királyi hadigépezet Újlaki után az ő várai ellen fordul. Ennek lehetett a jele az is, hogy Szapolyai január elején megerősítette várai őrségét, amiről a Veszprém megyei Pápa esetében rendelkezünk bizonyítékkal.¹³⁵ Talán emiatt terjedt el az a hír, hogy a nádor az ausztriai határnál sereget gyűjtő Lőrinc herceg megsegítésére készülődik, noha a legtöbbször nem hitték el, hogy a körmönfont nádor — látva, hogy „szemből és hátulról” mindenhol királyi csapatok állomásoznak — valóban a veszett ügy védelmére siet.¹³⁶ Biztonság kedvéért azért az uralkodó 1495. január 20-án megparancsolta a Felső Részek valamennyi megyéjének, hogy semmiképpen ne csatlakozzanak seregeikkel a nádorhoz és ne is szálljanak hadba.¹³⁷

Márciusra az Újlaki Lőrinc elleni hadjárat lezárult, a herceg a hónap végén Pécssett kereste fel Ulászló királyt, aki kegyelemben részesítette,¹³⁸ de délvidéki birtokait — amelyből a király ekkor alakította ki az újlaki bányságot — még néhány évig nem adta vissza neki,¹³⁹ helyette évi kétezer forint évjáradékot biztosított a számára, ami azonban elég nagy késedelemmel és kis részletekben csörgedezett a herceg tárcájába.¹⁴⁰ Megfosztva birtokai zömétől, a herceg nem lehetett már oly értékes politikai szövetséges, mint korábban. Ezt tetézte az is, hogy az 1495 februárjában a szlavón és horvát rendeknek tartott verőcei gyűlésen az uralkodó új bánt nevezett ki, a 22 éves Corvin János herceg személyében, aki a bányságért cserében lemondott a király által régóta kárhozottatott szlavón hercegi címről.¹⁴¹ Várható volt, hogy a báni kinevezés és az ezzel járó tekintélynövekedés a liptói hercegség még mindig lezáratlan ügyére is befolyást gyakorol majd. A nádornak így az elszigeteltségből ki kellett törnie, és meg kellett egyeznie a hatalmát a sikeres hadjáratral igazoló és ellenzékét elfojtó királlyal.

Kibékülés és bosszú

Szapolyai és II. Ulászló közeledésére 1495 májusában került sor, azon a budai országgyűlésen, amelyet a fővárosba 13 hónap után visszatérő király hí-

¹³⁴ 1494. dec. 10.: Szapolyai oklt. I. 216. — Itt jegyzem meg, hogy dec. 8-án Bakóc utasítására Egerből követ indult Trencsénbe a nádorhoz: *Kandra K.*: Bakócs-codex i. m. 413.

¹³⁵ 1494. febr. 23.: Szapolyai oklt. I. 218–219.

¹³⁶ Bonfini V/V/2.

¹³⁷ *Engel, J. Chr.*: Geschichte i. m. 104.

¹³⁸ *Fedelez T.*: A király és a lázadó herceg i. m. 124–128.

¹³⁹ Uo. 133–134.

¹⁴⁰ *Engel, J. Chr.*: Geschichte i. m. 165. (Jellemzően ekkor csak 297 forintot kapott meg.)

¹⁴¹ *Schönherr Gy.*: Corvin i. m. 214. (Eszerint a hivatalos kinevezésre már Pécssett kerülhetett sor, nyilván azért, mert Corvin csak itt kereste fel a királyt, a verőcei gyűlésen nem volt jelen, márc. 4-én még Gyuláról keltezett: DL 33 033.)

vott össze.¹⁴² Kassa után ekkor találkozott először a király és a nádor, és Bakóc Tamás főkancellár segítségével május 28-ig elsimították nézeteltéréseiket. E napon az uralkodó több oklevelet is kibocsátott a gróf részére, amellyel rendre megerősítette új szerzeményeit. Az egyikkel a Kinizsi által annak idején Szapolyainak elzálogosított három Trencsén (Léva, Kasza, Lietava) és egy Veszprém megyei (Somló) várat adományozta a nádornak a bennük lévő királyi joggal együtt.¹⁴³ Egy másik diplomában Ulászló a Corvin János herceg által Szapolyaira írt Bajmóc és Szklabinya váraival tette ugyanezt.¹⁴⁴ Mindkét esetben, mint láttuk, valóban a nádor kezén lévő birtokokról volt szó, de még így is különös az oklevelek megfogalmazása, hogy tudniillik nincs szó bennük arról, milyen módon háramlottak a koronára a várak és váltak eladományozhatóvá — ez különösen a hűtlenségbe nem esett, sőt bánként fungáló Corvin esetében feltűnő. A legérdekesebb oklevél mégis a harmadik, amellyel az uralkodó — igen sok dicsérettel illetve a nádort, mint aki az „állhatatosság edénye” (*vas constantie*) és uralomra jutásától mindvégig őt követte, az ő pártját fogta és óérette fáradozott, hol a legbölcsebb tanácsosként, hol a legvitézesebb katonaként szolgálva őt — érvényesnek fogadta el Corvin János herceg azon *zálogosítását*, amellyel Árva és Likava várait a nádornál kötötte le, és ehhez most a király a két várban és az árvai harmincadban lévő királyi jogot is a nádornak adta élete végéig 10 ezer forintért.¹⁴⁵ Jól látszik az oklevélből, hogy valami miatt a nádor nem az 1494. júliusi temesvári oklevélre hivatkozott, hanem az abban is említett korábbi zálogolásra, amelynek sem időpontját, sem részleteit nem ismerjük. Aligha képzelhető el más magyarázat erre, mint hogy a birtokba kerülést változtatlanul kétségesnek ítélte, és igyekezett minél több címen is megerősíteni jogigényét. Úgy tűnik, nem véletlen, hogy egyedül ehhez az oklevélhez nem váltott ki iktatóparancsot.

A hón áhított béke még a hatalmas nádor számára sem áldozatok nélkül jött létre. Azon kívül, hogy a hatalmas Újlaki birtokok majdani megöröklése szinte esélytelenné vált, Bakóc közbenjárását június 23-án a Kinizsitől megörökölt somlói váruradalommal kellett meghálálnia.¹⁴⁶ Az ügyes főkancellár hasonló „bérezést” kapott, mint Lőrinc hercegtől, aki a királlyal való kibékülése után Gerencsér várával honorálta Bakóc közbenjárását.¹⁴⁷ Joggal merül fel a kérdés, mit nyert az üzleten Ulászló. Bár nem kizárt, hogy a nádor a király és a rendek számára ekkor engedett el húszezer forintot az 1490-ben kezére kerülő

¹⁴² Neumann T.: Királyi hatalom és országgyűlés i. m. 49.

¹⁴³ 1495. máj. 28.: DL 20 315. (Iktatóparancs)

¹⁴⁴ 1495. máj. 28.: DL 20 314. (Iktatóparancs)

¹⁴⁵ 1495. máj. 28.: DF 244 144.

¹⁴⁶ 1495. jún. 23.: Szapolyai oklt. I. 220–221. — Az adomány miatt a máj. 28-án kelt, Kinizsi uradalmakba szóló iktatóparancsról két privilégiumot is kibocsátott a fehérvári káptalan, egy csak Somló iktatásáról szól, ez Bakóchoz került, a másik a Trencsén megyei uradalmak iktatását igazolta. Az előbbi Iványi Béla regesztája (MNL OL Q 283. 11. doboz) alapján az Erdődyek bécsi levéltárában található, „Lad. 53. fasc. 4. no. 17.” jelzet alatt.

¹⁴⁷ 1495. márc. 24.: *Fedeles T.*: A király és a lázadó herceg i. m. 232–234. Vö. *Schmidtmayer Richárd*: Gerencsér várának története az írott források alapján. In: Komárom-Esztergom Megyei Múzeumok Közleményei 16. Szerk. Fülöp Éva Mária – László János. Tata 2010. 77.

harmincadok zálogértékéből,¹⁴⁸ és a hűségére visszatért grófnak magától értetődően ki kellett segítenie az anyagi gondokkal küszködő királyi kincstárt,¹⁴⁹ a király számára a legfontosabb eredmény mindenképpen a belpolitikai helyzet konszolidálása volt. Úgy tűnik, a főkancellár és Szapolyai ismét egy politikai platformra kerültek, megszűnt a közöttük 1494-ben támadt bizalmatlanság, amit jól mutat, hogy az országgyűlés után, valamikor július elején Szolnokon találkoztak, hogy tárgyalásokat folytassanak egymással.¹⁵⁰ Mindez jelentősen hozzájárult a király hatalmi pozíciójának az erősítéséhez.

Ugyanezen az országgyűlésen Corvin és egykori kapitányai számára végre megnyílt a lehetőség, hogy bosszút álljanak a bajmóci árulón. Poki Péter hűtlensége és annak mozgatórugói ma már nehezen értelmezhetők, és bizony nem is mentesek az ellentmondásoktól. Az a tény, hogy a nádor nem tőle vette át a várat, hanem kapitány-utódait ostromolta ki onnan, egyértelműen mutatja, hogy Poki — ha valóban elkövette árulását — törekedett arra, hogy tettére legalább ne derüljön fény. Ha a Bonfininél értelemszerűen a károsultak, azaz Corvin és két kapitánya által megfogalmazott — kissé toposz-szerűnek ható — vádak ugyanakkor igazak voltak, akkor ez a törekvés teljes bukásra volt ítélve, hiszen nyilvánvaló jelei mutatkoztak (ágyúk tönkretétele, kutak megmérgezése, tartalékok felemészése). A vádlók ráadásul jelentős összeggel tartoztak Pokinak, aki tisztségbe lépésekor testvérével együtt kifizette az előző várnagy ezer forintos követelését.¹⁵¹ az „áruló” elítéltetése esetén Gyulai és Perneszi mentesültek volna adósságuk kifizetése alól. Tovább növeli a bizonytalanságot, hogy Poki Péter megjelent az országgyűlésen, tehát bízott felmentésében.¹⁵² Ha végül mégis elfogadjuk az árulás tényét, feltételezhető, hogy Poki nem csak pénzért cselekedett: talán a Corvin zálogolásából kezén lévő Szklabinya várának elvesztésétől is tartott, hiszen Bajmóc bevétele után a nádor seregeinek következő állomása a Liptóba vezető út mellett álló Turóc megyei erősség lehetett volna, amelyre ugyancsak jogot támasztott, és amely a felügyelete alatt álló Szucsányból könnyen megközelíthető volt. Nem kizárt tehát, hogy a nádor megígérte a bajmóci várnagnak, hogy Szklabinyát nem foglalja el tőle.

Míg Poki Péter az árulást követően teljesen eltűnik szemünk elől (talán Szklabinya falai között vagy Sopron megyei birtokain húzta meg magát), addig Antal igyekezett lemosni magáról testvére bűnét. Még a király Budára való bevonulása előtt, 1495. április 3-án felkereste Corvin Jánost Szigetváron, ahol megbeszélést folytatott bátyja vádlóival, Gyulai Jánossal és Perneszi Imrével. A herceg hangsúlyozta erről szóló oklevelében, hogy Poki önként, bármiféle menlevél nélkül érkezett hozzá, hogy magát az árulás szégyenének (*infamia proditoria*) vádja alól tisztázza. Antal kijelentette, hogy testvére árulásában nem

¹⁴⁸ A húszezer forint elengedését, amelynek ideje egyelőre ismeretlen, végrendeletében említi: 1499. dec. 23.: de quibus [sc. tricesimis] etiam antea maiestati regie, necnon dominis prelatiis et baronibus ac regnicolis viginti milia florenorum auri relaxaveram — Szapolyai okl. I. 257.

¹⁴⁹ 1495. jún. 30.: *Engel, J. Chr.*: Geschichte i. m. 120. (2000 forint kölcsön a végek védelmére.). Vö. uo. 181. (950 forintos tartozás a nádornak dátum nélkül.)

¹⁵⁰ *Kandra K.*: Bakócs-kódex i. m. 420.

¹⁵¹ L. a 27. jegyzetet.

¹⁵² A források szerint nem fogolyként szállították a tárgyalásra, hanem az ítéletkor fogták le.

volt része, már csak azért sem, mert a bajmóci várnagyságot ő nem kapta tiszt-ségül, bűnét Péter kizárólag saját akaratából követte el, amivel nem csak Bajmóc várát, hanem őt, testvérét is elárulta. Antal még arra is ígéretet tett, hogy ha testvérét bíróság előtt megvádolják, ő is a vádlók, különösen Gyulai és Perneszi oldalán fog tanúskodni bűneiről. Ezt követően a két egykori bajmóci kapitány kijelentette, hogy Antalt nem árulónak, hanem becsületes és hűséges embernek tekintik.¹⁵³ Másnap Corvin 29 vezető familiárisa és hat cseh zsoldoskapitánya hasonlóképpen elismerte Antal ártatlanságát, oklevelükből ugyanakkor az is kiderül, hogy Antal — felmentése érdekében — elengedte saját részét, azaz 500 forintot abból az összegből, amelyet testvérével együtt fizetett ki az előző bajmóci várnagynak a vár átvételekor.¹⁵⁴

Az országgyűlésen Gyulai vezetésével valóban vád alá helyezték Poki Pétert. Bonfini kiváló leírása szerint az árulás tényét, miként az a korban szokás volt, további bűnök felemlítésével is erősíteni igyekeztek: Poki állítólag többször Corvin életére tört, sőt „saját édestestvérét, aki örökrészéről nem akart lemondani, a folyóba lökte, amikor pedig az megpróbált kievickélni, lándzsával keresztüldöfte” — úgy tűnik, Poki Antal tényleg kitett magáért a tanúkihallgatások során. Miután a király és a bíróság szavazataival halálra ítélték, Poki a császárhoz kívánt fellebbezni, de Ulászló így szólt: „Ne reménykedj a császárban, hanem szánd el magad a rögtöni halálra.” Ezután így folytatja az itáliai történetíró: „Egyesek azt mondják, hogy azután tizenhárom gáztettet vallott be önként, ezért aztán másnap Szent György piacán a nép szeme láttára elevenen négybe hasítottván nyomorultul pusztult el, ám a halált állhatatos lélekkel, keresztényhez méltón, szakadatlanul az Isten könyörületéért imádkozva fogadta.”¹⁵⁵ Az ítéletet június 15-én mondták ki, amikor Ulászló azonnal el is adományozta az elítélt birtokait: a budai Mindenszentek utcában lévő házát Perényi Mihálynak és testvéreinek ajándékozta Péter „hűtlensége és nyilvánvaló árulása miatt, amelyért bírói úton elmarasztalták és halálra ítélték”.¹⁵⁶ Sokkal részletesebben fogalmazott az az adománylevél, amellyel Ulászló Poki minden birtokát Geréb Péter országbírónak juttatta. Eszerint vagyona azért szállt a koronára, mert „előző évben saját ura, hívünk, a méltóságos Corvin János herceg ellen szörnyű és nyilvánvaló árulást követett el, ami miatt a mai napon a báró urak és az ítélőmesterek, országunk rendes bírái halálra ítélték és már bírói kézre is adták, hogy halálbüntetését, elkövetett árulásának jutalmát vehesse”.¹⁵⁷ Még ugyanezen a napon Ulászló tájékoztatta Sopront, hogy Pokit

¹⁵³ 1495. ápr. 3.: DF 263 490., DF 279 389.

¹⁵⁴ 1495. ápr. 4.: DF 279 388.

¹⁵⁵ Bonfini V/V/77–79. (Az idézetek: Kulcsár ford. 1004.)

¹⁵⁶ 1495. jún. 15.: per notam et manifestum eiusdem tradimentum, pro quo ipse iuridice convictus et mortis etiam destinatus est — DL 71 057. (Kivonata: A Perényi család levéltára 1222–1526. Közzéteszi Tringli István. Bp. 2008. 673. sz., *Végh András*: Buda város középkori helyrajza II. [Monumenta Historica Budapestinensia 16.] Bp. 2008. 129., 450. sz.)

¹⁵⁷ 1495. jún. 15.: idem Petrus anno superiore contra et adversus fidelem nostrum, illustrem Iohannem Corvinum ducem, dominum suum quoddam insigne et notabile commisit tradimentum, propter quod etiam hodierno die per dominos barones ac magistros prothonotarios, regni scilicet nostri iudices ordinarios ad mortem iudicialiter est condemnatus, iamque, ut supplicium de eo

bírói úton lefogatta, és megparancsolta a város tanácsának fejük és szemük elvesztésének terhe alatt, hogy a városba küldött emberének adják át Péter ott elhelyezett ezüstműit és más értékes tárgyát.¹⁵⁸

Aligha kétséges, hogy a másnapi kivégzés igen kellemetlenül érintette a felbujtással vádolt nádort, aki saját politikai érdekei kedvéért nyilván „levette a kezét” a Bajmócot neki közvetve átjátszó Pokiról. Corvin számára azonban elégtételt jelentett az ítélet: Gyulai az országgyűlés után visszatért Zágrábba, ahol jelentette a hercegnek az ügy sikeres lezárását. A herceg jutalomból neki is adományozta a Körös megyei Dobóc birtokot, kiemelve, hogy familiárisa „az előző napokban saját súlyos költségén végigvitte és a lehető legjobb eredménnyel lezárta az ellenségünk, az ellenünk összeesküvő és Bajmóc várat eláruló Poki Péter ellen a király úr, a főpapok és a bárók meg az ország egész közönsége előtt zajló perünket”.¹⁵⁹

	Bajmóc	Szklabinya	Likava	Árva	Összesen
Birtokos 1494-ben és portaszám	Szapolyai 953	Corvin 308	Corvin 443	Corvin 248	1952
Birtokos 1495-ben és portaszám	Szapolyai 971	Szapolyai 310	Szapolyai 426	Szapolyai 288	1995

A lipptói hercegség váruradalmainak birtokviszonya 1494–1495-ben

Noha az országgyűlés alatt a nádor immár a királlyal is elismertette árvai és likavai jogigényét, a két vár változatlanul nem került a kezelésébe, hiszen azokban ezt követően is Corvin János familiárisait találjuk. Igaz, adataink szórványosak: a herceg 1495. február 2-án felmentette árvai várnagyait, Benkovič Gergelyt és Horvát Andrászt,¹⁶⁰ és a következő adatunk itteni tisztségviselőről csak az év végéről van, aki viszont — Balassa Ferenc személyében — egyértelműen Corvin familiárisa volt.¹⁶¹ Látszólag előbbi kijelentésünk ellen szól az, hogy a királyi számadáskönyv adószedési adatai szerint 1495 nyarán a két vár a nádor birtokában volt (*lásd a táblázatot*). Ez azonban annak volt a következménye, hogy az uralkodó elismerte itteni birtoklását, következésképpen az uradalmak területéről beszedett egyforintos adót a nádor — hiába Corvin emberei ültek a várakban — tarthatta meg. Jelenlegi tudásunk szerint természetesen nem elképzelhető az, hogy néhány hónapra a nádor átvette a várakat, sem az, hogy utána Corvin erővel foglalta vissza azokat. Sokkalta inkább azt feltételezhetjük, hogy az 1495. február óta a dalmát-horvát-szlavón bánágot

summatur penamque commissi tradimenti solvat, ad manus iudiciarias est assignatus — DF 233 424.

¹⁵⁸ 1495. jún. 15.: DF 204 033. (Kiadása: Sopron szabad királyi város története I/1–II/6. Szerk. Házi Jenő. Sopron 1921–1943. I/6. 142–143.)

¹⁵⁹ 1495. júl. 2. Zágráb: nobis hiis diebus paucis elapsis propriis et gravibus suis pecuniis contra et adversus Petrum Poky coniuratorem, emulum et traditorem castris nostri Baymocz in presentibus domino nostro[!] regis ac dominorum prelatorum et baronum et universitatis totius regni Hungarie perficere et ad optimum finem deducere habuit [sc. causam] — DL 49 471.

¹⁶⁰ 1495. febr. 2. Gyula: DL 105 310.

¹⁶¹ L. az alábbiakat.

betöltő Corvin János ismét visszatáncolt a nádorral való megegyezés elől, és nem adta át a két várat. Kettejük kiújult ellentéteire utal az, hogy 1495 októberében, a szegedi országgyűlésen tartózkodva a nádor kénytelen volt egy levéllel magát mentetegetni Boroszló város előtt, hogy nem az ő emberei gyűjtötták fel a herceg sziléziai városát, Opavát.¹⁶² Ugyancsak ügyük lezáratlanságának lehet az eredménye az is, hogy Szapolyai csak az országgyűlés után egy évvel, 1496 nyarának elején vezettette be magát Bajmócba és Szklabinába, már liptói hadjárata után.¹⁶³

A nádor Liptó megyei hadjárata

A szegedi országgyűlést követően az uralkodó a pestis elől menekülve Csanádon át Bácsra utazott, és egészen az újévig ott időzött.¹⁶⁴ A nádor azonban nem tartott vele, hanem északkelet felé véve útját, hosszú időre tokaji várába vonult vissza,¹⁶⁵ mialatt a diéta idején Zágrábban tartózkodó Corvin Horvátország felé indult és hónapokra Bihácsra fészkelte be magát,¹⁶⁶ ahol az állandó török nyomás alatt élő, a kormányzattal elégedetlen horvát főurakkal keresett kapcsolatot.¹⁶⁷ Liptótól és egymástól való távolodásuk azonban nem jelentette azt, hogy a hercegség változatlanul rendezetlen ügye ne foglalkoztatta volna őket.

Az 1496. eleji viharos események első momentumai nem ismertek, a későbbi oklevelek említéseiből csak morzsákat csipegethetünk fel.¹⁶⁸ Annyi bizonyos, hogy Corvin parancsából — bizonyára már 1495 végén — régi és kipróbált familiárisai, Lomnicai Horvát András és Mihály zsoldosokat kezdtek toborozni a herceg zászlaja alá, méghozzá a szomszédos lengyel területeken.¹⁶⁹ A forrásokból nem dönthető el, hogy ezzel a lépéssel Corvin két megmaradt vára védelmét szerette volna biztosítani, vagy éppen az elveszítetteteket visszafoglalni. Mivel a Horvát testvérek hamarosan főszereplőkké lépnek elő, érdemes néhány szót ejteni pályafutásukról. Származásuk távolról sem volt előkelő: a Zágráb megyei Lomnica falu a medvei-lukaveci uradalomhoz tartozott, birtokosai a várnak, illetve kastélynak rendszeres szolgálattal tartozó prédiálisok, várnevesek voltak. Állapotukban éppen Corvinnak köszönhetően következett be

¹⁶² 1495. okt. 23. Szeged: Szapolyai oklt. I. 223. — A szegedi országgyűlésre l. *Neumann T.*: Királyi hatalom és országgyűlés i. m. 49.

¹⁶³ 1496. jún. 4.: DL 20 314.

¹⁶⁴ 1495. okt. 26. Szeged: DL 63405., okt. 28–nov. 2. Csanád: DL 68 135., DF 278 526., nov. 3. Zenta: DL 58 191., nov. 7. Telek: DL 20 365., nov. 11–1496. jan. 4. Bács: DL 63 402., DF 247 078.

¹⁶⁵ Első tokaji keltezése 1495. nov. 17-ről való: DF 212 366.

¹⁶⁶ 1495. okt. 16. Gréchegy: DF 274 998., nov. 20. Topuszkó: DF 255 492., dec. 3. Bihács: DF 231 950.

¹⁶⁷ *Schönherr Gy.*: Corvin i. m. 224–227. (A horvátországi eseményekkel tanulmányomban nem foglalkozom.)

¹⁶⁸ Feltűnő, hogy az ez évben még alkotó Bonfini egy mondattal sem utal a liptói eseményekre. Igaz, az 1496. év leírása meglehetősen csapongónak hat.

¹⁶⁹ Ezt maguk jelentik ki egy későbbi oklevelükben, l. 1496. márc. 20.: nos ex mandato et commissione domini nostri gratiosi, domini Iohannis ducis Corvini [ad] sua stipendia ex Polonia stipendarios exduxeramus — DL 103 044.

változás, aki 1492-ben András és Mihály testvére, Kisevich Gáspár szolgálataira tekintettel felmentette a települést és birtokosait a vártól való függés alól.¹⁷⁰ András a következő évben királyi palotásként mutatható ki,¹⁷¹ de az ezzel járó feladatkör természetesen nem zárta ki a herceg egyidejű szolgálatát. Midőn 1494 nyarán Corvin visszaszerezte Árva várát Haraszti Ferencről, annak élére a horvát Plavnai Benkovič Gergely mellett Andrást nevezte ki.¹⁷² A tisztségben mindössze fél évig, 1495. február 2-ig maradtak,¹⁷³ s időközben, 1494 őszén ő felügyelte Corvin besztercebányai vagyonának az átadását Thurzó Jánosnak.¹⁷⁴ A toborzás feladatát ugyanakkor a herceg vélhetően nem csak jó helyismerete és hűsége miatt bízta rá: úgy tűnik, hogy Horvátot árvai leváltása után rögtön áthelyezte a szomszédos Likavába, még ha erről csak későbbi adataink is maradtak, míg Árva élére ekkor nevezhette ki a közismert előkelő nemest, a nem oly régen még a szőrényi bánságot betöltő Gyarmati Balassa Ferencet.¹⁷⁵

A nádorhoz újév táján már eljuthatott a toborzás híre: 1496. január 2-án arra utasította a földesurasága alá tartozó Késmárkot, hogy várható érkezésére tekintettel építsenek istállókat, halmozzanak fel készleteket, és senki ismeretlen ne engedjenek be a városba.¹⁷⁶ A levélből nyilvánvaló, hogy ekkorra a nádorban már megfogant a herceg utolsó várai elleni hadjárat gondolata, és a szokottnál jelentősebb kísérettel kívánt Késmárk felé vonulni. Nem volt azonban mindegy, hogy a csatát milyen sereggel és milyen megítélással vívja meg. Bármennyire is érthető volt Corvin lépése, a külföldi zsoldosok behívása — annak jól ismert kockázata miatt — szükségszerűen védhetetlen volt az uralkodó és az udvar előtt, különösképpen, mivel aggasztó hírek kezdtek szivárogni a herceg horvátországi szervezkedéséről. A nádornak következőképpen nem kellett ezúttal magánháborút folytatnia. Talán nem tévedünk nagyot, ha azt feltételezzük, hogy a toborzásról az ő egyik küldönce értesítette az ekkoriban Bácsról Valpóra utazó királyt.¹⁷⁷ Az udvar a fenyegetést, amelyet talán a küldönc a nádor érdekeinek megfelelően ki is színezett, komolyan vette: január 18-án a Felső Részek városaihoz intézett parancslevelében Ulászló tájékoztatta a címzeteket, hogy Corvin herceg Lengyelországban hadakat gyűjt, „*minden gonosztevőt és bármilyen rendű s rangú gazembert a zsoldjába fogad*”, azzal a céllal, hogy az országba betörjön és ott velük pusztítsa. Közölte, hogy már úton van a Felső Részekre, de megérkezéséig azok védelmét Szapolyai István nádorra bízta.¹⁷⁸ Az uralkodó azonnal háta mögött hagyta Valpót, és Verőce–Babócsa–Szombat-

¹⁷⁰ DF 231 859.

¹⁷¹ Uo.

¹⁷² Vö. DL 105 308.

¹⁷³ 1495. febr. 2. Gyula: DL 105 310., vö. még DL 105 309.

¹⁷⁴ DF 276 223.

¹⁷⁵ Személyére legutóbb I. Horváth Richárd: „Gradus ad parnassum”. A Gyarmati Balassa család a kései középkorban. In: Zborník z medzinárodnej konferencie Modrý Kameň. Jún 2012. Rod Balašovcov v 13. až 19. storočí. Zostavili Helena Ferencová a Erika Antolová. Modrý Kameň 2013. 32–36. — Árvai várnagysága mindeddig nem volt ismert a szakirodalomban.

¹⁷⁶ Szapolyai oklt. I. 225.

¹⁷⁷ A király nov. 4-én még Bácsra, 15-án már Valpón tartózkodik: DF 247078., DF 248701.

¹⁷⁸ 1496. jan. 18.: DF 216 026. (Bártfának, regesztája: Bártfa 3236. sz.), DF 229 091. (Eperjesnek). Utóbbi kiadása: Rukovet 94–95.

hely–Sopron érintésével három hét alatt, február 8-án meg is érkezett Pozsonyba,¹⁷⁹ részben, hogy onnan szervezze a Corvin elleni hadjáratot — Budán ugyanis még mindig dúlt a pestis.

Időközben Szapolyai is elindult Tokajból, január 20-án Kassához közeli mezővárosába, Göncre érkezett,¹⁸⁰ és néhány napot itt is maradt, bizonyára, hogy itt várja be a király parancsleveleit, valamint folytassa saját és a hatalma alatt álló megyék csapatainak a besorozását. A Valpóban kelt okleveleket végül január 25-én, keltezésük után egy héttel adhatta át egy küldönc a nádornak: ezen a napon Szapolyai rögvest levelet intézett a királyi városokhoz, hogy küldi a király leveleit Corvin herceg mozgolódásával kapcsolatban, és értesítette őket, hogy saját és a Felső Részek megyéinek a csapataival, továbbá Somi Józsa temesi ispánnal, az Alsó Részek főkapitányával az ellenség ellen indul. Kérte őket, hogy legyenek készenlétben katonáikkal és ágyúikkal, hogy amint újra megkeresi őket, utána tudják küldeni csapataikat.¹⁸¹ Somi Józsa említését az indokolta, hogy ekkoriban éppen a közeli Makovica várában, friss szerzeménynél tartózkodott.¹⁸² Somi maga is értesülhetett a Corvinnal kapcsolatos hírekről, de január 21-én írott levelében még nem tudta, hogy a király magához hívja-e vagy nem.¹⁸³ Ulászló bizonyára a városokhoz küldött levéllel egy időben utasította Somit, hogy csatlakozzon a nádorhoz, nem kizárt, hogy éppen utóbbi kérésére, hogy még a látszata is elkerülhető legyen annak, hogy a hadjárat a nádor személyes ügye.

A nádor és Somi Józsa Kassán találkoztak, ahol újabb királyi parancslevél érte őket utol. Hogy ez mit tartalmazott, nem tudjuk, mindenesetre a két főúr január 27-én újabb levélben utasította a városokat, hogy bíráik és egy-egy esküdtjük másnap keressék fel őket Kassán, egyszersmind hirdessék ki, hogy a megyék minden nemes és nem nemes lakosa fejenként, hűtlenség terhe alatt álljon készen a hadbavonulásra.¹⁸⁴ A tárgyalások után, néhány nap múlva a nádor elindult a Szepesség felé, január 31-én az Eperjeshez közeli Bertótól kérte Bártfa vezetőségétől, hogy katonáikat és ágyúikat most már küldjék utána, mert az ellenség felé tart.¹⁸⁵

A városok eleinte bizonytalankodtak, teljesítsék-e a nádor kérését, hiszen a király levele csak saját városuk fokozottabb védelmét írta elő, illetve csupán védelmüket bízta a nádorra. Eperjes vezetősége, miután előző nap a nádor familiárisától, Szinyei Mátyustól megkapta a két levelet, január 27-én a bártfai tanácsnál érdeklődött arról, vajon ők is hasonló leveleket kaptak-e, és ha igen, milyen döntést hoztak azokkal kapcsolatban.¹⁸⁶ A bártfaiak viszont a kérdésben

¹⁷⁹ 1496. jan. 22. Babócsa: DL 20 384., febr. 5. Sopron: DF 204 035., febr. 8. Pozsony: DF 216 034. (Bártfa 3244. sz.) — Utóbbi levélben említi is, hogy ezen a napon érkezett Pozsonyba. A Valpó és Pozsony közötti útvonal állomásait Bonfini adja meg: Bonfini V/V/86.

¹⁸⁰ DF 216 028. (Bártfa 3238. sz.)

¹⁸¹ Szapolyai oklt. I. 225–226. (Bártfának).

¹⁸² Somi 1495. nyári makovicai birtokszerezésére l. DL 20 332–20 333., 20 335. — Somi 1495. nov. 30-án vélhetően még a király mellett Bácsón (DL 20 366.), 1496. jan. 17-én Makovicán (DL 20 381.), jan. 21-én Terebesen (DF 216 027., Bártfa 3237. sz.) tartózkodott.

¹⁸³ DF 216 027. (Bártfa 3237. sz.)

¹⁸⁴ 1496. jan. 27.: Rukovet 95. (jan. 20-i dátummal), Szapolyai oklt. I. 226–227. (Eperjesnek).

¹⁸⁵ 1496. jan. 31.: Szapolyai oklt. I. 227.

a kassaiakhoz fordultak. A legtekintélyesebb város tanácsa február 3-án arról tájékoztatta őket, hogy ők — közösségük döntése alapján — készek teljesíteni a nádor óhaját.¹⁸⁷ Szapolyai, látva a városok — és úgy látszik, különösen Bártfa — hozzáállását, újabb küldöncöt menesztett az uralkodóhoz, akit február 8-án, Pozsonyba való bevonulásakor sikerült utolérni. A király ezúttal egyértelműen fogalmazott Bártfának — és talán a többi városnak is — címzett újabb levelében: állítsanak ki minél nagyobb gyalogos és lovas sereget, és Szapolyai kérésére csatlakozzanak hozzá, hiszen az ellenség már az ország területén van, sok kárt okoz és a lakosságtól hadisarcot szed. Pozsonyban ő is sereget gyűjt és hamarosan a Felső Rézsekre vonul.¹⁸⁸ És bár néhány nap múlva a bártfaiak küldöttsége is felkereste őt, hogy a korábbi években elszenvedett káraikra és kiadásaikra tekintettel mentesítésüket kérje a hadba vonulás alól, Ulászló nem engedett és ragaszkodott korábbi parancsához, megjegyezve, hogy már maga is készülődik a hadjáratra.¹⁸⁹ A vitából tehát a nádor került ki győztesen, aki február 15-én, immáron a késmárki várból saját levele kíséretében küldte tovább a király parancslevelét Bártfára.¹⁹⁰

A lengyel zsoldosok, illetve a Horvát testvérek tevékenységéről ez idő tájt alig tudunk valamit. A királyi levelekben olvasható, toposz-szerű megfogalmazásokból, amelyek az idegen sereg pusztításáról és károkozásairól számolnak be, csak annyi hámozható ki, hogy legkésőbb február elejére a herceg emberei megerősítették Árva és Likava várait a felfogadott lengyelekkel.¹⁹¹ Egy momentum amellet szól, hogy a herceg egyáltalán nem kívánt „rátörni” az országra és „pusztítani” azt. Későbbi forrásból tudjuk, hogy Balassa Ferenc árvai várnagy a herceg utasításából közreműködött a zsoldosok felfogadásában.¹⁹² Ő viszont legkésőbb január végén elhagyta szolgálati helyét és a nyolcszáznál is több kilométerre lévő Bihácsig utazott, ahol február 21-én Corvin jelenlétében személyesen tette le Árva várának várnagyságát, és adta át azt a herceg utasításából Horvát András testvérének, Mihálynak.¹⁹³ Nehéz a hosszú utazás mögött más okot találni, mint hogy Balassa — tapasztalva január második felében, hogy a rábízott vár védelme immár a lázadás szélére sodorta — nem kívánt tovább Corvin szolgálatában maradni. Ebből viszont az következik, hogy a toborzással Corvin emberei nem egy király elleni lázadást kívántak előkészíteni, hanem kizárólag a nádor vagy annak támadása ellen készülődtek.

¹⁸⁶ 1496. jan. 27.: DF 216 030. (Bártfa 3240. sz.)

¹⁸⁷ 1496. febr. 3.: DF 216 032. (Bártfa 3242. sz.)

¹⁸⁸ 1496. febr. 8.: DF 216 034. (Bártfának), kiadása: Rukovet 96., regesztája: Bártfa 3244. sz.

¹⁸⁹ 1496. febr. 16.: DF 216 037. (Bártfának, Bártfa 3247. sz.). — Valószínűleg ezt a levelet publikálta Wagner Károly mint Kisszebennek szólót, mivel a nála 1491. éviként szereplő levél ezzel szó szerint azonos, Kisszeben levéltárában azonban nem találunk ilyen eredetit. *Diplomatarium comitatus Sarosiensis, quod ex tabulariis et codicibus manuscriptis eruit Carolus Wagner. Posonii et Cassoviae 1780.* 192.

¹⁹⁰ 1496. febr. 15.: Szapolyai oklt. 227–228. (Bártfának).

¹⁹¹ Arra, hogy a zsoldosok itt tartózkodtak, l. az alább még bemutatandó ápr. 6-i oklevelet: DL 20 404.

¹⁹² 1496. márc. 20.: DL 103 044.

¹⁹³ 1496. febr. 21.: DL 105 060.

Szapolyai István folytatta vonulását Liptó megye felé, ahova legkésőbb február 22-én érkezett meg. Főhadiszállását a Likava várához tartozó, attól mintegy négy kilométerre fekvő Rózsahegy mezőváros mellett alakította ki, a vár felől nézve a Vág túlsópartján. Serege létszámáról nincsenek adataink, összetételéről is csak szerények: tudomásunk van Kassa, Bártfa és Eperjes zsoldosairól,¹⁹⁴ a nádor saját költségén felfogadott csapatairól,¹⁹⁵ illetve bizonyára a hadbáhvott nemesség képviselőit láthatjuk az Abauj, Sáros és Szepes megyékben birtokos előkelő nemes, Semsei István¹⁹⁶ és a Gömör megyei Rimaszécsi László személyében.¹⁹⁷

Ahhoz, hogy megkíséreljük értelmezni a hadjárat lefolyását, vegyük előbb sorra fennmaradt, igen szerénynek tűnő adatainkat. A nádor február 22. és március 3. között kelezte leveleit Rózsahegyről, 23-án ráadásul itteni erődjéből (*in bastia nostra de Rozomberk*).¹⁹⁸ Március 2-án Kassát, 3-án Bártfát és Eperjest értesítette levelével, hogy az országra törő és azt pusztító ellenséget legyőzte és elűzte — az utóbbi két városnak írott levél megfogalmazása szerint mezei ütközetben (*habito cum eis campestri conflictu*). A három város katonáit közönlévél kíséretében küldte haza.¹⁹⁹ Március 12-én már Bajmócon időzött,²⁰⁰ igaz, seregeit bizonyosan a helyszínen hagyta, és néhány nap múlva innen kérte a kassai tanácsot, hogy a harmincadbérletből neki járó 2750 forintos összeg kifizetésével ne késlekedjenek, mert arra „az ország védelmében” felfogadott csapatai kifizetéséhez szüksége van.²⁰¹

Ugyancsak március 2-án Ulászló király Pozsonyban ötezer forint kölcsönt vett fel kormánya két legbefolyásosabb tagjától, Bakóc Tamás egri püspök-főkancellártól és Ernuszt Zsigmond pécsi püspök-kincstartótól. Ekkor kibocsátott kötelezvénye értelmében két ok indította erre: hogy a Corvin által behívott lengyelek ellen katonákat állíthasson ki, valamint hogy a herceg által Horvátországban támasztott viszályokat lecsillapítsa.²⁰² Ugyanekkorajt Ernuszt János lovászmestertől és Kanczlyr Angelus budai polgártól gyalogos katonák fizetésére vett fel kétezer forint kölcsönt.²⁰³ Nincsen tudomásunk arról, részt vettek-e a király által felfogadott csapatok a lipitói hadszíntéren, nagy részük vélhetően nem érkezett meg időben.

Az ütközet után Horvát András és Mihály likavai és árvai kapitányok gyorsan hozzáfogtak a kifizetetlenül maradt lengyel zsoldosokkal való elszámoláshoz. Március 20-án Árva várában kötelezték magukat, hogy az általuk Corvin parancsára Lengyelországból behívott zsoldosok kifizetése és kártalanítása

¹⁹⁴ 1496. márc. 2–3.: Szapolyai oklt. I. 228–231.

¹⁹⁵ Vö. 1496. márc. 20.: Szapolyai oklt. I. 232.

¹⁹⁶ Febr. 26-án a nádor előtt tett bevallást Rózsahegyen: DL 85 150.

¹⁹⁷ 1496. febr. 28.: DF 266 883. (Igaz, a Rózsahegyen kelt oklevél csak *dicitur nobis* formulával utal rá, azaz jelenléte csak vélelmezhető, nem bizonyítható.)

¹⁹⁸ 1496. febr. 23.: Szapolyai oklt. I. 228–231.

¹⁹⁹ 1496. márc. 2–3.: Szapolyai oklt. I. 229–231. Az eperjesi példány kiadása: Rukovet 97.

²⁰⁰ 1496. márc. 12.: DF 266 030.

²⁰¹ 1496. márc. 20.: Szapolyai oklt. I. 232–233.

²⁰² 1496. márc. 2.: DF 208 936.

²⁰³ 1496. máj. 12.: DF 272 126. (Az oklevél már Budán kelt, de a király említi, hogy a hitelezőkkel a megállapodásra Pozsonyban került sor.)

ügyében a kérésükre és a herceg iránti hűsége miatt szintén kezességet vállaló Balassa Ferencet mindenben mentesítik, esetleges kiadásait megtérítik.²⁰⁴ Végül április 6-án a turóci konvent — bizonyára inkább kiküldöttjei — előtt Corvin János herceg seregeinek főkapitánya (*summus capitaneus*), *Sporyczan*-i Salud Prokop és húsz név szerint felsorolt rótamester²⁰⁵ — akik Liptó és Árva megyékben jelenleg testvériséget alkotva szolgáltak (*fuertunt in servitio frater-nali*), Corvin János parancsából a következő bevallást tették: az előző napokban a herceg parancsából Horvát András és Mihály likavai és árvai várnagyok Árva várát a kezükre adták fizetésük gyanánt és azon káraik megtérítéseként, amelyeket „*a Szapolyai István nádor által Likava és Árva várak megvívásához emelt erősségek ostromakor, valamint az ugyanitt a köztük és a nádor seregei között végbement ütközet során*”²⁰⁶ szenvedtek el. Mivel nagy szükségbe jutottak, Horvátokkal számadást tettek, és az általuk követelt 11 850 forintot megkapva Horváték kezére adták a várat zálogjogon, addig, amíg Corvin ki nem váltja tőlük. Előírták azt is, hogy Horvátéknak gondoskodniuk kell a fogságba esett kapitányokról is, amíg ki nem szabadulnak, és őket is kártalanítaniuk kell.²⁰⁷ A liptói konfliktus korabeli megítéléséhez használható fel Tommaso Amadei esztergomi kormányzó Itáliába írt május 2-i levele, melyben a következő híreket közli, vélhetően az előző hónapok történéseit kívánva összefoglalni: „*Először is, hogy a pestis dühöngő vihara mostanáig elcsendesedett, így már nagyon kevesen betegednek meg. Ezen kívül: Magyarország bárói között eddig nyugalom volt, de hosszú ideje a méltóságos Corvin János herceg zsoldosok szövetségét seregével háborgatja Szapolyai István urat, az ország nádorát.*”²⁰⁸

A források számos kérdést vetnek fel. Úgy vélem, hogy a nádor Liptóba érkezése és a legkésőbb március 2-ra tehető ütközet közötti legfeljebb másfél hét nem volt elegendő arra, hogy több erősséget is — de legalább egyet-egyet — emeljenek Árva és Likava környékén — sőt, Szapolyai egy-két nap után már egy „*bastiá*”-ból, erődéből keltez. Ha viszont arra gondolnánk, hogy már a nádor és a „fősereg” érkezése előtt, január végén–február elején megindultak volna az erődítési munkálatok, akkor ez ellen jogosan hozható fel, hogy egy ekkora len-

²⁰⁴ 1496. márc. 20.: DL 103 044.

²⁰⁵ Sajnos az oklevélben felsorolt zsoldosok közül egyiket sem sikerült azonosítani, a főkapitányról is csak azt tudjuk, hogy 1495 áprilisában Szigetváron tartózkodott, mint Corvin egyik cseh familiárisa (DF 279 388. — Az oklevél egyszerűen *Salud*-nak nevezi). Így azt a magától értetődően felmerülő lehetőséget, hogy a sereget vagy annak egy részét Corvin sziléziai hercegségében, Opavában toborozták, nem lehet vizsgálni.

²⁰⁶ 1496. ápr. 6.: *super debitis, quibus eisdem dictus dominus Ioannes dux pro servitiis ac dampnis eorum, que ipsi in expugnationibus fortalitorum in obsidione dictorum castrorum Arwa et Lykawa vocatorum per spectabilem et magnificum dominum Stephanum de Zapolia, comitem perpetuum terrae Scepusiensis et regni Hungariae palatinum erectorum ac conflictu per eosdem cum gentibus dicti domini palatini ibidem commisso percepissent* — DL 20 404.

²⁰⁷ Uo.

²⁰⁸ 1496. máj. 2.: *Primum est, quod seviens vorago pestilentie est hactenus pacata, perpauci itaque iam adversam incidunt valitudinem. Status preterea baronum Hungarie hucusque fuit tranquillus, sed a longeva tempestate illustris Iohannes Corvinus dux insultatur cum confederatis agminibus stipendariorum domino Stephano de Zapolia palatino huius regni* — Archivio di Stato di Modena, Ambasciatori b. 3/16, 21. (A levél ismeretét Domokos Györgynek köszönöm, a dokumentum felkutatása és digitalizálása az OTKA 81430. számú projektje keretében zajlott 2013-ban.)

gyel zsoldossereg nem hagyta volna a rózsahegyi erőd felépítését. A csatavesztés után, tehát a fogságba esett kapitányok nélkül felsorolt húsz rótamester jelenléte arról árulkodik, hogy a lengyelek létszámát — mértéktartóan rótánként nem kétszáz, hanem százas átlaggal számolva²⁰⁹ — jóval 2000 fő fölé tehetjük. Magam emiatt arra gondolok, hogy a nádor zsoldosai már jóval a lengyelek felfogadása előtt megjelentek Liptóban, és a rózsahegyi erősség²¹⁰ építésére már a hadjárat előtt sor került. És ha ezt már 1495 nyarának végén, őszének elején megtették, akkor még inkább érthető, miért a nádorhoz került a két uradalomból beszedett egyforintos adó.

Mindez megmagyarázná azt is, hogy a herceg miért kockáztatta meg idegen zsoldosok toborzását. Ezt a lépését ugyanis Liptó és Árva megyék meglehetősen elzárt földrajzi fekvése, illetve középkori úthálózata teljesen megmagyarázza. Liptó megye legfontosabb útvonala a Vág völgyében haladt Turóc megyétől Rózsahegy, Szentmiklós és Újvár érintésével a Szepességig. Turóc megye felé az utat elzárta a nádor által Corvintól megszerzett Szklabinya vára, a Szepességben pedig már régóta ő volt az úr. A rózsahegyi erőd felépülésével megszűnt az összeköttetés Zólyom megyével, míg a gömöri utat Szapolyai vezető familiárisának, Koromházi Korom Bálintnak rokona, Cécei Lőrinc újvári vára ellenőrizte.²¹¹ Ha a rózsahegyi erősség már 1495 végére felépült, akkor maga a nádor volt az, aki a herceget arra kényszerítette, hogy az egyedüli szabad utat, a Likavától Árván át, az Árva völgyében Lengyelország felé haladó útvonalat felhasználva, onnan erősítse meg várait. Ez még inkább megmagyarázná azt a korábban is felvetett lehetőséget, hogy az amúgy is eladósodott királyfi egyáltalán nem kívánt a Felső Rézszeken az ország és királya ellen lázadni. A jelentős zsoldossereg toborzására a nádor várható támadása kényszerítette, aki szeretne volna végre megszerezni a herceg által 1494 nyarán papíron neki adott két várat, hiszen erre való jogát a király is megerősítette. Ezt a megfontolást természetesen az is alátámaszthatja, hogy a herceg által toborzott haderő egy lázadáshoz nem volt elegendő: a lipitói események így a horvátországi történésekkel nem álltak szoros összefüggésben, legfeljebb azzal, hogy az uralkodó a lokális konfliktusban a nádor oldalára állt, még inkább növelhették a Horvátországban tartózkodó herceg ellenérzéseit.

Nem világos a konfliktus rendezésének mikéntje sem. Feltűnő, hogy a győztes mezei ütközet után a nádor nem aratta le győzelme gyümölcseit, hanem serege egy részét azonnal hazaküldte, míg hamarosan maga is elhagyta a küzdelem színhelyét, igaz, a nem olyan távoli Bajmócról figyelte az eseményeket. Mint láttuk ráadásul, a győzelme nem lehetett oly mérvű, mint amilyenre leveleiben a városoknak utalt: sem Likavát, sem Árvát nem foglalta el, azokban

²⁰⁹ A lengyel róták létszámára l. The Oxford Encyclopedia of Medieval Warfare and Military Technology I. Ed. Clifford Rogers. Oxford 2010. 201. — Eszerint a róták létszáma a 15. században a tucattól 400-ig terjedt, de a század végére 200 főben állapodott meg. (A munkára B. Szabó János hívta fel a figyelmemet, amit ezúton is köszönök.)

²¹⁰ Rózsahegyen a 14. század végén állt egy *castellum*, de ennek kapcsolata az 1496-ban említett *bastia*-val teljesen bizonytalan. Az előbbire l. *Koppány Tibor: A középkori Magyarország kastélyai.* (Művészettörténeti füzetek 26.) Bp. 1999. 204.

²¹¹ Nem kizárt ugyanakkor, hogy már ekkor a nádor kezén volt, l. alább.

lengyel zsoldosok maradtak. Nem tudunk másra gondolni, mint hogy három tényező játszhatott közre a nádor döntésében: a mezei ütközetben jelentős veszteséget szenvedett, saját seregei további fizetése túl nagy anyagi áldozatot követeltek volna, de legfőképpen: a király kérhette a konfliktus minél gyorsabb lezárását, hogy Corvin horvátországi mozgalmát is minél gyorsabban leszerelhesse. Ez lehet az oka annak, hogy a két vár tulajdonjoga végül Corvin kezében maradt, igaz, sem ő, sem családja többé nem szerezte vissza azokat.

A tárgyalásokról nagyon keveset tudunk. 1496. március végén maga Miksa római király is követet menesztett Ulászlóhoz az ügyben. Az erről szóló velencei követjelentés szerint Ulászló hírül adta Miksának, hogy János herceg és István „erdélyi” gróf között azért támadtak viszálykodások, mivel a herceg akar lenni az egész „Corbaria” és más helyek ura.²¹² A herceg — aki legkésőbb márciusban feleségül vette legfőbb szövetségese, Frangepán Bernát gróf leányát, Beatrixot — és a horvát urak követei áprilisban felkeresték Velencét és Miksa királyt is, de mivel támogatást nem kaptak, fegyveres konfliktusra nem került sor.²¹³ Május végén már azt a hírt közli ugyanez a velencei követ, hogy Ulászló és Corvin megegyezést kötöttek.²¹⁴ A királlyal való kibékülés ugyanakkor csak átmeneti volt. A következő évben Ulászló még a bánságról is elmozdította, és ami különösen fájó volt, nem támogatta a herceget birtokpereiben. A felek végül 1498 októberében állapodtak meg véglegesen, részben Szapolyai István nádor közbenjárására: Ulászló másodjára is kinevezte a még mindig csak 25 éves Corvint bánnak, ezúttal élete tartamára, aki ettől kezdve haláláig hűséggel szolgálta a királyt és jelentős eredményeket mutatott fel a déli határvédelemben.²¹⁵

A történet vége: a hercegség a grófoké

Corvin János 1504. október 12-én bekövetkezett haláláig Árva és Likava várai a Horvát testvérek kezén maradtak, akik önálló helyi tényezőként viselték a két várral egybekötött árvai és liptói ispáni címet.²¹⁶ A tisztségeket közösen viselték, de a várakat mintha felosztották volna egymás között: egy oklevélben András magát likavai, testvérét pedig árvai úrnak (*residens in castro Lykawa / in castro Orawa*) nevezte.²¹⁷ Azt nem tudjuk, Szapolyai István tett-e még

²¹² 1496. márc. 26. és ápr. 6.: Reg. Imperii XIV/2. 3856. és 3869. sz. (Zaccaria Contarini velencei követ jelentései.) Vö. Marino Sanuto világkrónikájának Magyarországot illető tudósításai. Közli Wenzel Gusztáv. Történelmi Tár XIV. 4.

²¹³ *Schönherr Gy.*: Corvin i. m. 226–229.

²¹⁴ 1496. máj. 27.: Reg. Imperii XIV/2. 4017. sz.

²¹⁵ *Schönherr Gy.*: Corvin i. m. 229–242.

²¹⁶ 1496. jún. 16.: DF 271 904. (*comites Lypthowienses [et capitanei] castrorum Arwa et Lykawa*. Corvin János liptói ispánjaként.) — Horvát András liptói ispáni említései: 1502. márc. 2. (DF 286 163.), 1503. máj. 31. (DF 258 777.), 1504. okt. 16. (DF 266 894.), 1505. febr. 7. (DL 94 659. – *hrabye Lypthowsky*). — Horvát Mihály liptói ispáni említései: 1503. nov. 16. (DF 258 726.), 1505. jún. 2. (DF 258 705. – egyben árvai ispán is).

²¹⁷ Keltezetlen oklevél: DF 235 365. — Vö. 1501. jún. 14.: erga egregios Michaellem de Arwa et Andream de Lykawa castrorum castellanos Horwath vocatos, vicecomites comitatus predicti Liphthoviensis — DF 257 956., fol. 32a.

kísérletet a két vár megszerzésére 1499. decemberi haláláig, azt ellenben igen, hogy az 1490-es évek második felében megvásárolta Cécei Kis Máté öccsétől, Lőrincától Liptóújjvárt,²¹⁸ amivel végképp körbevette Corvin birtokait. A herceg halálát követően azonban hamar felmerült a két vár birtoklásának a kérdése. A kiváltásra gyermekei nevében az özvegy hercegné, Frangepán Beatrix volt jogosult, azonban végül mégsem ő, hanem az öt éve elhunyt István nádor özvegye, Hedvig tescheni hercegnő kártalanította a zálogbirtokos várnagyokat és lépett fiaival, Szapolyai János és György grófokkal a várak és uradalmaik birtokába.

A nádori özvegy nem csupán férje egykori, 1494-ben megszerzett jogaira hivatkozott, hanem Beatrix hercegnével egyetértésben igyekezett eljárni. A királyfi halálát követően ugyanis Hedvig hercegnő minden erejével azon fáradozott, hogy kisebbik fia, György feleségül kapja Corvin leányát, Erzsébetet.²¹⁹ A felek követői 1505 februárjában Budán házassági szerződésre léptek (noha a házasság nem jött létre a házasulandók fiatal kora miatt), amelyet Corvin János fia, Kristóf nem sokkal később, március 17-én bekövetkező halála után újratárgyaltak, immáron az egész vagyon örökösének az ifjú jegyespárt téve. A tárgyalások közepette Hedvig hercegnő engedélyt kapott Árva és Likava kiváltására,²²⁰ így már tavasszal megindulhattak az egyeztetések a Horvát testvérekkel.

Horváték készségesnek mutatkoztak, de ennek megkérték az árát. A fennmaradt források fényében úgy tűnhet, hogy először a Mihály kezén lévő Árva átadásáról indultak meg a tárgyalások, de bizonyára párhuzamosan Likava birtoklásáról is elkezdődtek az egyeztetések. A Szapolyaiakat vezető familiárisuk, Máriási István szepesi kapitány képviselte. Végül oly megállapodás született, hogy az árvai uradalomért cserében Horvát Mihály megkapja a Sáros megyei Palocsa várát örök birtoklásra. És jóllehet az erről szóló 1505. április 30-i oklevél tényként kezeli, hogy a vár már gazdát cserélt, ez ekkor még bizonyosan nem történt meg.²²¹ Az egyezés létrejöttét követően Máriási vezetésével küldöttség indult Frangepán Beatrixhoz, bizonyára azért, hogy a hercegné beleegyezését kérjék az ügyletbe.²²² A minden bizonnyal sikeres követség visszatérése után kerülhetett sor Horvát Mihály másik követelésének a teljesítésére: Hedvig és fiai a család kegyúri jogához tartozó szepesi egyház prépostságát Mihály fiának, Jánosnak adományozták,²²³ illetve egy újabb oklevéllel biztosították Mihályt, hogy őt Palocsa birtokában, fiát pedig a szepesi prépostságban megvédelmézik. Ezzel egy időben kinevezték Mihályt árvai — és ezek alapján

²¹⁸ Keltezetlen fogalmazvány, amelynek datálását Szapolyai nádorságának (1492–1499) feltűntetésén túl egyedül ifjabb fia, Szapolyai György említése (1495-ben született) segíti: DF 263 094.

²¹⁹ *Stanisław A. Sroka: Jadwiga Zapolya*. Kraków 2005. passim.

²²⁰ Az aug. 10. előtt kelt második megállapodásban szerepel ez az engedély: DL 37 777.

²²¹ 1505. ápr. 30.: Szapolyai oklt. I. 266–267.

²²² 1505. máj. 3.: Szapolyai oklt. I. 268.

²²³ 1505. máj. 28.: uo. 268–269. — Ez év júl. 1-jén ráadásul kegyúri joguk azon részét is Jánosnak adományozták élete végéig, hogy a megüresedett káptalani javadalmakat belátása szerint töltheti be: uo. 271–272. — Itt kell azonban megjegyezni, hogy a prépostságot János ekkor még nem vehette át, hiszen a tisztség nem volt betöltetlen. Erre csak 1511-ben, Csobádi László prépost halálával került sor: uo. 316–317.

vélhetően András likavai — várnagyukká, akik így a várakban is maradhattak.²²⁴

A külső szemlélők tehát nem sok változásra figyelhettek fel, de vélhetően Hedvig hercegnő sem tekintette véglegesen lezárt ügynek a Horvátokkal megkötött megállapodást: június 20-án arról tájékoztatta Frangepán Beatrixot, hogy a két vár kapcsán a király és az urak is ígéretekkel ostromolják a Horvát testvéreket, ezért ha nem küldi el sürgősen a várak átadásáról szóló nyugtalevelet Horvátéknak, a velük kötött megállapodása ellenére elveszíthetik a két uradalmat.²²⁵ Az egyik úr, aki szerette volna a várakat megszerezni, bizonyosan Szatmári György váradi püspök, királyi kancellár volt, akire 1505 elején Bajnai Both András ráruházta minden Likavát és Rózsashegyet érintő jogát.²²⁶

Árva és Likava pontos átvételének ideje nem ismert, de az átadások lezárultát jelzi az, hogy Szapolyai János és György grófok 1507 augusztusában iktatóparancsot váltottak ki Bajmócra, Szklabinyára, Árvára és Likavára, illetve az ezekben lévő, időközben Ulászló királytól adományul nyert királyi jogba.²²⁷ Ettől fogva a várak és a hozzá csatolt ispánságok — Turóc, Árva és Liptó — Mohácsig a Szapolyai család kezén voltak, akik végül másfél évtized alatt hol erőszakkal, hol pénzzel, hol ígéretekkel sikeresen kebelezték be a liptói hercegséget. A tárgyalások eredményeképpen pedig a Lomnicai Horvát család — elszakadva a névadó Zágráb megyei birtoktól — Palocsai Horvátokká és nagy jövő előtt álló várurakká léptek elő.²²⁸

* * *

A fent bemutatott történések messzemenően túlmutatnak a két főúr konfliktusán, és éles fényt vetnek a királyi hatalomnak a Jagelló-kor első esztendeiben megfigyelhető korlátaira, majd egyre érzékelhetőbb gyarapodására. Nem szorul bővebb magyarázatra, hogy egy uralkodó hatalmának egyik legfőbb ismérve az, tud-e szabadon élni a tisztségviselők kinevezésének és saját tanácsadói megválogatásának a lehetőségével.²²⁹ Magától értetődő, hogy II. Ulászló a trónharcok idején erre nem volt képes, hiszen uralmát elődje, Mátyás király politikai elitjének őt királlyá választó nagobbik részére volt kénytelen alapozni. Az uralkodó csak a béke beköszöntével láthatott hozzá hatalma függetlenítéséhez. Első fontos lépését ezen az úton 1493 januárjában tette meg, amikor elérte a legbefolyásosabb régi báró, Bátor István erdélyi vajda távozását tisztségéből. Ezt követte két hónap múlva Komárom és Tata ingyenes átvétele Corvin János

²²⁴ 1505. máj. 28.: Szapolyai oklt. I. 269–270.

²²⁵ 1505. jún. 20.: uo. 270–271.

²²⁶ 1505. jan. 10.: DL 68 144.

²²⁷ 1507. aug. 16., szept. 26.: DL 105 091. — Úgy tűnik, hogy Likava átvétele valóban 1507-re esett. Horvát András állítólag ez évben adta át a várat a Szapolyaiaknak 2000 forint készpénzért, valamint 2000 forintos zálogértékben Dunajec várért cserébe. *Wéber Samu*: Nedec vára. Magyar Történelmi Társ. 1893. 388. — Ezt megerősíti, hogy Lomnicai Horvát András 1507. júl. 12-én mint a Liptó megyei tizedek bérlője bocsát ki nyugtát: DL 46 804.

²²⁸ Pl. 1512: Michael Horwath castri Palocza heres et capitaneus Rychnoviensis — DF 217 206.

²²⁹ Vö. *Bernard Guenée*: States and Rulers in Later Medieval Europe. Glasgow, 1985. 125.

hercegtől. „A király már nem alszik” — mondták az udvarban.²³⁰ A nagyrészt a főpapok többségére és néhány kisebb hatalmú báróra támaszkodó fellépés azonban erős ellenzékét támasztott, amely — és ezt az 1493/94-ben az országban több helyen kibontakozó magánháborúk egyértelműen jelzik — túlzás nélkül összeomlással fenyegette Ulászló uralmát. Tanulmányom következtetésként arra szól, miképpen kerekedett felül az uralkodó és számolt le belső ellenzékével 1494/95 folyamán. Céljai elérése érdekében minden lehetséges eszközt bevetett: egyfelől a tétlenségét ostorozók leszerelésére „tessék-lássék” hadjáratot vezetett a török ellen, hiszen, mint azt Bonfini Kinizsi Pál szájába adva megfogalmazta, a török elleni háború „az ország külső ellenségétől való védelme közben a belső, polgári háborúságokat is háttérbe szorítja”.²³¹ Másfelől ellenfelei közül egyeseket, mint Újlakit, fegyverrel győzött le, másokat, mint Szapolyai nádort, majd később Corvint is, elszigetelt szövetségeseitől, majd ésszerű megegyezésekkel arra készítetett, hogy uralmának feltétlen támogatói legyenek. A király és szűkebb környezete hosszan tartó, szívós munkájának gyümölcse az lett, hogy — a török állandó fenyegetettségében élő Horvátországot leszámítva — uralkodása alatt az országban többé nem támadt a király hatalmával szemben fellépő főúri mozgalom.

PRIVATE WAR BETWEEN THE COUNT AND THE DUKE

(The Struggle of István Szapolyai and János Corvinus for the Duchy of Liptó)

by Tibor Neumann

(Abstract)

The present study examines the internal political situation of the Kingdom of Hungary between 1493 and 1496 through the example of a conflict opposing the two most powerful magnates of the realm, palatine István Szapolyai, count of Szepes (today Spiš, Slovakia), and János Corvin, illegitimate son of king Matthias and then duke of Liptó. At the root of the conflict between the two aristocrats lay a promise whereby upon the death of his father (6 April 1490) Corvin, still in the hope of obtaining the royal throne, had engaged himself to reimburse Szapolyai, then captain-in-chief of Austria, for the expenses and damages he had incurred in the defence of Vienna and the Duchy of Austria. Yet reimbursement failed to come along, and thus late in 1493 the count decided to take by way of force the castles of the Duchy of Liptó, which lay in the vicinity of his own estates and had been ascribed to him by the duke as a cover for his debts. The author devotes a separate chapter to the emergence of the Duchy of Liptó. This area in the northwestern corner of the Kingdom of Hungary had originally been held by the Polish Peter Komorowsky from the 1450s, with the comital title after 1468/69, until its confiscation by king Matthias in 1474. By 1479 at the latest Corvin had been accorded the ducal title. The Duchy comprised before all the castles of Likava (today Likavka and Árva (Oravský Podzámok), and the ispánates of Liptó and Árva counties. In the 1480s king Matthias also granted to his son the castles of Szklabinya (Sklabiňa) and Bajmóc (Bojnica), and the ispánates of Turóc and Nyitra counties that were attached to them. This territory which thus extended to four counties was administered in the name of Corvin by Máté Kiss of Cece as governor of the Duchy until his death in 1490.

²³⁰ Horváth R. – Neumann T.: Ecsedi Bátori István i. m. 124.

²³¹ Kulcsár ford. 989.

Since after 1490 the duke was pressured by the growing burden of his debts into mortgaging three among his castles there to his own retainers, the palatine set about the validation of his claims by taking Bajmóc in Nyitra county at the turn of 1493/94 in a way described minutiously in the present study. Through an analysis of the consequent events and the baronial groupings which played a role therein the author has come to the conclusion that early in 1493 a strong aristocratic opposition was formed against king Wladislaw II, who aimed to cut short his dependence from the old barons of Matthias. The new coalition was headed at first by István Báthori, who had been removed from the voevodship of Transylvania at the beginning of 1493, and, after his death in June 1493, by Szapolyai himself, whose strongest allies were duke Lőrinc Újlaki and the renowned captain of king Matthias, Pál Kinizsi, then ispán of Temes. Under intense pressure from his baronial opponents, the king's rule ushered in a crisis in 1493–1494, one of the symptoms of which was the series of private wars which were fought then. This lay in the background of the secret treaty that Wladislaw II entered into with his own brother, the king of Poland, in the course of the Jagiellonian summit held at Lócse (April–May 1494), which was directed in general against their respective disobedient subjects, but probably more concretely targeted at Szapolyai, whose lands lay along the border between the two kingdoms. In order to buttress his own position at home, the king launched a brief campaign against the Ottomans in the autumn of 1494, and, upon hearing the news of Kinizsi's death, turned his army against the southern castles of duke Lőrinc Újlaki, the closest ally of palatine Szapolyai (November 1494–March 1495). The defeat inflicted upon the duke left palatine Szapolyai completely isolated, and with no other choice than to make peace with the king, which in fact happened in May 1495. The domestic political situation was consolidated thereby, and the palatine remained faithful to the ruler until his death in 1499.

Although in May 1495 the king did acknowledge the acquisitions and claims of Szapolyai with regard to the Duchy of Liptó, Corvin, who back in the summer of 1494 had been forced to ascribe the castles of the Duchy to Szapolyai, profited from the weakening position of the palatine to withhold the castles of Likava and Árva. In the second half of 1495, fearing that the palatine would take the two castles by assault, Corvin recruited mercenaries in Poland to thus strengthen his castles. Yet in the ensuing conflict the king took sides with Szapolyai, and launched an expedition against the ducal castles in Liptó on account of the induction of the Polish mercenaries. The expedition was led by the palatine himself, whose troops joined battle with the Poles sometime before 2 March 1496. Although the palatine emerged victorious, the castles continued to be garrisoned by Polish soldiers. Since in the meantime duke Corvin had begun to intrigue against the royal court in Croatia, Wladislaw decided to suspend the operations in the north, and soon entered into a temporary settlement with Corvin. Consequently, the two castles did not pass onto the hands of Szapolyai. The Polish mercenaries were eventually indemnified and paid by two retainers of Corvin, András and Mihály Horvát of Lomnica, who thereby retained the two castles by right of pledge. Likava and Árva were finally redeemed from the Horvát brothers by the widow and sons of István Szapolyai after the death of Corvin and with the permission of his widow, Beatrix Frangepán, after 1505.

